

სამართალი ნეირომეცნიერებათა სამსჯავროზე: მოხდება თუ არა რევოლუცია იურისპრუდენციაში ადამიანის ნების თავისუფლების (free will) გაქრობით?

ლაშა ზურაბიანი
ადვოკატი

I. შესავალი

2011 წლის შემოდგომის სემესტრში პროფესორმა თედო ნინიძემ, რომლის დამსახურებებს ქართული სამართლის განვითარებაში მკითხველისათვის წარდგენა არ ესაჭიროება, პირველი კურსის სტუდენტებს იურისპრუდენციის ერთ მნიშვნელოვან თავისებურებაზე გაგვიზიარა საკუთარი ხედვა. მისი სიტყვების შინაარსი შემდეგი იყო: იურისპრუდენციაში რთულია რაიმე ფუნდამენტურად ახალი ითქვას. ერთ-ერთ ასეთ ფუნდამენტურ ცვლილებად მაგალითის სახით სამართალში ახალი სუბიექტების, იურიდიული პირების გაჩენა, შეგვიძლია წარმოვიდგინოთ. იურიდიული პირების შექმნამ პლანეტის ეკონომიკური ისტორია და სამეწარმეო რისკების განვითარების ფორმები სამუდამოდ შეცვალა.

პროფესორი ნინიძის მოსაზრებას რთულია არ დაეთანხმო. თუმცა, ამ მოსაზრების ლოგიკური გაგრძელებაა ის, რომ როდესაც რაიმე დარგში ფუნდამენტურად ახალი ითქმება, ამას გადატრიალების მოხდენა და მთელი დარგის გადაფასება შეუძლია¹. ასეთი დარგობრივი რევოლუციები არაპროგნოზირებადია, სხვა შემთხვევაში ის მოულოდნელად რევოლუციის სახით არ დაატყდებოდა თავზე შესაბამისი დარგის

სპეციალისტებს². პარადიგმების რადიკალური ცვლილების ეს თავისებურება ზოგჯერ ანეგდოტური ისტორიების საფუძველიც კი ხდება, რისი ნათელი მაგალითიც დაფიქსირდა ფიზიკაში, როდესაც 1878 წელს პროფესორმა ფილიპ ფონ ჯოლიმ საკუთარ ახლადგაცნობილ სტუდენტს, 16 წლის მაქს პლანკს რჩევა მისცა ფიზიკის დარგს არ გაჰყოლოდა, რადგან მასში „ყველაფერი მნიშვნელოვანი ამოხსნილი იყო და მხოლოდ რამდენიმე ხვრელიღა რჩებოდა ამოსავსები“³. რამდენიმე ათწლეულში პლანკმა, ნილს ბორთან, ვერნერ ჰაიზენბერგთან, ერვინ შროდინგერთან და სხვებთან ერთად რევოლუცია მოახდინა კვანტური ფიზიკის დარგის განვითარებით, ხოლო კვანტური დისტანციების ერთეულს მის საპატივსაცემოდ პლანკის სიგრძე ეწოდა.

სამართალში მსგავსი გადატრიალებისა და პრინციპების „თავდაყირა დაყენების“ შესაძლებლობა დებატის საგანია⁴. თუმცა, იურისპრუდენციის ძირეულ წარმოდგენებზე „შეტევა“ არაერთი მიმართულებიდან არის დაწყებული. მაგალითად, ბოლო წლებში სულ უფრო აქტუალურია ხელოვნური ინტელექტის, მისი სუბიექტუნარიანობის და რეგულირების პრობლემატიკა, რის განხილვაც უკვე ქართულ სამართლებ-

¹ Bird A., Thomas Kuhn's "the Structure of Scientific Revolutions", The Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2022.

<https://plato.stanford.edu/archives/spr2022/entries/thomas-kuhn/> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

² იქვე.

³ Lightman A.P., The discoveries: great breakthroughs in twentieth-century science, including the original papers. Toronto: Alfred A. Knopf Canada, 2005, p. 8.

⁴ Pereboom D., Shaw E., Caruso G., Free Will Skepticism in Law and Society, Free Will Skepticism in Law and Society: Challenging Retributive Justice, 2019, p. 18.

რივ რეალობაშიც აქტიურად მიმდინარეობს⁵. წინამდებარე სტატიაც ერთ-ერთ ასეთ „შეტევის“ მიმართულებას განიხილავს, ამჯერად, ნეირომეცნიერებათა მიმართულებიდან.

ნეირომეცნიერების სხვადასხვა დარგებში ადამიანის ტვინთან დაკავშირებული აღმოჩენების და კონკრეტულად ნების თავისუფლების (free will) მიმართულებით არსებული სამეცნიერო რეალობის სამართალთან ინტერაქციის გააზრება წინამდებარე სტატიის ძირითადი ამოცანაა. დღევანდელი სამართლებრივი წესრიგი ადამიანების ნების თავისუფლების პრინციპზე დგას, ამიტომ, მისი ლეგიტიმაციისათვის რაიმე საფრთხის შექმნა იურისპრუდენციის მხრიდან თვითრეფლექსიის მწვავე აუცილებლობას წარმოშობს.

სტატიაში თავდაპირველად ნების თავისუფლების დეფინიციის, ისტორიის, ასევე, მასთან დაკავშირებული ფილოსოფიური ხედვების განხილვა მოხდება. შემდეგ, ნების თავისუფლება ბიოლოგიურ მეცნიერებათა, განსაკუთრებით ნეირომეცნიერებების, პრიზმაში იქნება განხილული. ამის შემდგომ, ნების თავისუფლებასთან დაკავშირებულ სამეცნიერო რეალობის სამართლებრივ სივრცეში გადმოტანის შესაძლებლობა, აუცილებლობა, გამოწვევები და უპირატესობები იქნება განხილული დანაშაულის, გარჩელების და ზიანის ანაზღაურების ინსტიტუტებისთვის. ბოლოს კი, სამართლის რადიკალური რეფორმისთვის არსებული გამოწვევებით დავასრულებთ საუბარს.

II. ნების თავისუფლების დეფინიცია

ბოლო ორნახევრი ათასწლეულის განმავლობაში, ანტიკური ფილოსოფიიდან მე-20 საუკუნის ფილოსოფიურ მიმდინარეობებამდე, ნების თავისუფლების (free will) არაერთი დეფინიცია იქნა წამოყენებული⁶. ამ დეფინიციების სიმრავლიდან გამომდინარე, ერთიან, უნიფიცირებულ განმარტებამდე მისვლა პრაქტიკულად შეუძლებელიც გახლავთ⁷.

ყველაზე ფართოდ გავრცელებული დეფინიციის თანახმად, ნების თავისუფლება არის ადამიანის შესაძლებლობა იდენტურ სიტუაციაში, ცნობიერ დონეზე სხვაგვარი გადაწყვეტილება მიეღოს და განსხვავებულად მოქცეულიყო⁸. ეს დეკარტისეული კლასიკური განმარტებაა, რომელსაც ნების თავისუფლების ლიბერტარიანულ დეფინიციად იცნობენ⁹.

აქვე, უნდა ითქვას, რომ არაერთი ავტორი ნების თავისუფლების გაცილებით „სუსტი“ დეფინიციის მომხრეა¹⁰. მაგალითად, ერთ-ერთი მოსაზრების თანახმად, ნების თავისუფლება იძულებისგან თავისუფალ პირობებში რაციონალური გადაწყვეტილებების მიღების უნარია¹¹, ხოლო სხვა მოსაზრებით, ნების თავისუფლება ადამიანის მიერ საკუთარი ხასიათის (პერსონის) დამოუკიდებლად და ყველა წინარე მიზეზისგან დამოუკიდებლად ფორმირების შესაძლებლობას ნიშნავს¹².

სტატია მოცემულ „სუსტი“ დეფინიციების გამოყენებას არ მოახდენს და დეკარტისეულ მიდგომას აიღებს ათვლის წერტილად. აღნიშნულის ძირითადი მიზეზი ის გახლავთ, რომ სა-

⁵ აღნიშნულ საკითხზე მაგალითად იხ. გაბისონია ზ., ხელოვნური ინტელექტის ეროვნული სტრატეგია საქართველოსთვის, შედარებითი სამართლის ქართულ-გერმანული ჟურნალი, 8/2021. <http://lawjournal.ge/index.php/8-2021/> (ბოლო ნახვის თარიღი 31.07.2022).

⁶ O'Connor, T., Christopher F., Free Will, The Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2022. <https://plato.stanford.edu/archives/sum2022/entries/free-will/> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

⁷ Smith K., Neuroscience vs philosophy: Taking aim at free will, 2011. <https://www.nature.com/articles/477023a#Bib1> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

⁸ Brembs B., Towards a scientific concept of free will as a biological trait: spontaneous actions and decision-making in invertebrates, 2010.

<https://royalsocietypublishing.org/doi/10.1098/rspb.2010.2325> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022); ასევე მოცემულ საკითხზე იხ. Searle J., Minds, brains and science, 1984.

⁹ Koch C., Free will, physics, biology, and the brain. Downward causation and the neurobiology of free will, 2009, pp. 31–52.

¹⁰ იქვე.

¹¹ Smith K., Neuroscience vs philosophy: Taking aim at free will, 2011. <https://www.nature.com/articles/477023a#Bib1> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

¹² აღნიშნულზე დეტალურად იხ. Kane R., The Significance of Free Will, 1998.

მართალი ნების თავისუფლებას სწორედ ამ კლასიკურ, ლიბერტარიანულ კონცეფციას ეფუძნება¹³. იურისპრუდენციაში ერთ-ერთი ყველაზე გავლენიანი ინსტიტუციის, აშშ-ს უზენაესი სასამართლოს, განმარტება რომ მოვიშველიოთ: „განვითარებულ სამართლის სისტემებში, უნივერსალური და შეუცვლელი მიდგომაა რწმენა ადამიანების ნების თავისუფლებისა და, შესაბამისად, ნორმალური ინდივიდის უნარისა და ვალდებულებისა არჩევანი გააკეთოს კეთილსა და ბოროტს შორის“¹⁴. აშშ-ს უზენაესი სასამართლოს მოცემულ წინადადებაში მკითხველი განსაკუთრებით სიტყვა „რწმენას“ უნდა დააკვირდეს, რაზეც ქვემოთ დეტალურად გვექნება საუბარი.

III. ნების თავისუფლების მოკლე ისტორია

ნების თავისუფლების მცირედი ისტორიული მიმოხილვის გარეშე მისი ანალიზი არასრული და რთულად აღქმადი იქნებოდა.

ანტიკურ ბერძნულ ფილოსოფიაში ტერმინ ნების თავისუფლებას არ იყენებდნენ, თუმცა, პლატონისა¹⁵ და არისტოტელეს¹⁶ ნაშრომებში ადამიანის მიერ საკუთარი ქცევის კონტროლს გარკვეული ყურადღება ეთმობა¹⁷. ფილოსოფიის მამების ნაშრომების შემდეგაც, მომდევნო საუკუნეებში, მოცემულ საკითხებზე მსჯელობა აქტიურად გრძელდება სტოიკურ, ნეოპლატო-

ნისტურ თუ სხვა მიმდინარეობებში¹⁸. ტერმინი ნების თავისუფლება (ლათ. *liberum arbitrium*) უკვე ქრისტიანული თეოლოგიის პირმშოა¹⁹ და მე-4 საუკუნეში ნეტარი ავგუსტინეს „აღსარებაში“ აქტიურად გამოიყენება²⁰.

ნების თავისუფლებას თეოლოგიური საფუძვლები ბიბლიურ ადამის და ევას პირველად ცოდვაში აქვს²¹. იუდეო-ქრისტიანული მსოფლმხედველობა ემყარება ბაზისს, რომ ღმერთმა ადამიანი კეთილსა და ბოროტს შორის არჩევის უნარით, ანუ თავისუფალი ნებით შექმნა²². სწორედ ნების თავისუფლება განსაზღვრავს ცოდვის, ხსნის და ღმერთთან ადამიანის ურთიერთობის კომპლექსურ დინამიკას²³.

იუდეო-ქრისტიანულ ტრადიციაში ფორმირებული ნების თავისუფლების კონცეფცია შემდეგ უკვე განმანათლებლობასა და ჰუმანიზმშიც გადაედინა. ადამიანი, ჰუმანიტური გაგებით, უნიკალური და გამორჩეულია²⁴. იგი როგორც არსება, რომელიც „აზროვნებს და მაშასადამე არსებობს“²⁵, დეკარტის ტრადიციის მიმდევრებისთვის, ფუნდამენტურად, თავისუფალი ნების მქონეა, საკუთარ თავში აზრების ფორმირების ერთადერთი მიზეზია და ტრანსცენდირებს ბუნების კანონებზე²⁶. საინტერესოა, რომ დასავლური აზროვნების ტრადიციაში ფილოსოფიური სკეპტიციზმის (კარტეზიანული ეჭვის) საფუძვლის ჩამყრელი²⁷, იზიარებდა ნების თავისუფლების იდეას, როგორც შეუცვლელ მოცემულობას.

¹³ Kaye A., Resurrecting the causal theory of excuses. Nebraska Law Review, Vol. 83, 2005, p. 1116; Pereboom D., Shaw E., Caruso G., Free Will Skepticism in Law and Society, Free Will Skepticism in Law and Society: Challenging Retributive Justice, 2019, p. 10.

¹⁴ ციტატა: „It is as universal and persistent in mature systems of law as belief in freedom of the human will and a consequent ability and duty of the normal individual to choose between good and evil“ საქმეიდან *Staples v. United States*, (92-1441), 511 U.S. 600 (1994).

¹⁵ მოცემულ საკითხზე იხ. პლატონის რესპუბლიკა, წიგნი 4.

¹⁶ მოცემულ საკითხზე იხ. არისტოტელეს ნიკომაქეს ეთიკა, წიგნი 3.

¹⁷ O'Connor, T., Christopher F., Free Will, The Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2022. <https://plato.stanford.edu/archives/sum2022/entries/free-will/> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

¹⁸ იქვე.

¹⁹ აღნიშნულზე იხ. Schopenhauer A., On the Freedom of the Will, 1839, c. 1.

²⁰ O'Connor, T., Christopher F., Free Will, The Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2022. <https://plato.stanford.edu/archives/sum2022/entries/free-will/> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

²¹ იხ. ბიბლია, ძველი აღქმთა, დაბადება, თავი 3.

²² Visala A., Theology, Free Will, and the Skeptical Challenge from the Sciences, Theology and Science, 2020. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14746700.2020.1786218> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

²³ იქვე.

²⁴ მოცემულ საკითხზე დეტალურად იხ. Harari Y.N., Homo Deus, 2015.

²⁵ „ავაზროვნებ, მაშასადამე ვარსებობ“ (ლათ. *Cogito, ergo sum*) რენე დეკარტის ცნობილი ფილოსოფიური პრინციპია, რომელიც ერთ-ერთ ყველაზე ციტირებად ფრაზას წარმოადგენს ფილოსოფიის ისტორიაში.

²⁶ Berman S., Human Free Will in Anselm and Descartes, The Saint Anselm Journal, Fall 2004, p. 1.

²⁷ Rockmore, T., On Foundationalism: A Strategy for Metaphysical Realism, 2005, pp. 64–65.

ნების თავისუფლების მოხმრეთა ხმა არც შემდგომ საუკუნეებში შესუსტებულა. მე-20 საუკუნეში, ფრანგმა ეგზისტენციალისტმა ჟან-პოლ სატრმა, რომელსაც არ სწამდა ღმერთის არსებობის²⁸, წამოაყენა რადიკალური მოსაზრება, რომ ადამიანს თავისუფლება “მისჯილი აქვს”²⁹. მისი განმარტებით, ადამიანი საკუთარ თავისუფლებას, გააკეთოს არჩევანი, ვერსად გაექცევა (*condemned to be free*)³⁰.

ნების თავისუფლება ერთგვარად უნიკალური კონცეფციაა, რომელმაც ერთდროულად დასავლურ თეოლოგიურ, შემდეგ ჰუმანისტურ თუ საერთოდ თანამედროვე ათეისტურ ეგზისტენციალიზმის ტრადიციაში იპოვა საკუთარი ადგილი. ადამიანების წმინდად ფსიქოლოგიურ მოთხოვნილებასთან (მოთხოვნილება რომ ვიყოთ თავისუფალი) და საკუთარ თავზე დაკვირვებასთან (ცნობიერება არსებობს განცდა, რომ „თავისუფლად“ ვფიქრობთ) ერთად, სწორედ სხვადასხვა, თუნდაც, რადიკალურად დაპირისპირებულ მსოფლხედვებებში ადაპტირების გასაოცარი შესაძლებლობა უნდა მივიჩნიოთ იმის მიზეზად, რომ დღესაც ადამიანის ნების თავისუფლების იდეა მყარად არის დამკვიდრებული როგორც სოციალურ რეალობაში, ისე სამართალში.

IV. დებატი ფილოსოფიასა და ფიზიკაში ნების თავისუფლების საკითხზე

ნების თავისუფლება არასოდეს განიხილებოდა ფილოსოფიაში როგორც „მოცემული ჭეშმად-

რიტება“. მისი არსებობას ჯერ კიდევ ანტიკურ ფილოსოფიაში მძლავრი მიმდინარეობა - დეტერმინიზმი დაუპირისპირდა³¹.

დეტერმინიზმის თანახმად, სამყაროში ყველაფერს, მათ შორის ადამიანის ქცევას და თავის ტვინში მიმდინარე პროცესებს, გარკვეული წინარე მიზეზი აქვს და ადამიანის ნების „გამოთავისუფლება“ ამ კაუზალობისგან რეალობის დარღვევას, მის არასწორად გაგებას წარმოადგენს³². მარტივად რომ ვთქვათ, დეტერმინიზმი დომინოს ეფექტის არსებობას ემხრობა - ყოველი ქმედება და მოვლენა უწყვეტ ჯაჭვში წინა ქმედებათა თუ მოვლენათა გარდაუვალი შედეგია და ერთი დომინოს ქვის ნაქცევა წინა დომინოს ქვის (ქვების) ნაქცევით არის განპირობებული. შესაბამისად, დეტერმინიზმის თანახმად, ადამიანის ნებაც თავის ტვინში მიმდინარე ბუნების კანონებიდან გამომდინარე პროცესების გარდაუვალ შედეგს წარმოადგენს.

დემოკრიტეს, სპინოზას და სხვა ფილოსოფოსთა დეტერმინისტულმა ტრადიციამ³³ მნიშვნელოვანი დასაყრდენი შეიძინა მე-16 საუკუნიდან აქტიურად ფორმირებად კლასიკურ გალილეურ-ნიუტონურ ფიზიკაში³⁴. კლასიკური ფიზიკა ბუნების კანონებით და მათემატიკური ფორმულებით პროგნოზირებდა მოვლენებს³⁵, რამაც 1814 წელს პიერ ლაპლასი ყოვლისმცოდნე ინტელექტის (დემონის) კონცეფციამდე მიიყვანა³⁶. ლაპლასის აზრით, თუკი იარსებებდა ინტელექტი ინფორმაციის დამუშავების საკმარისი შესაძლებლობებით, სამყაროს ყველა ნაწილაკის ზუსტი მდებარეობის და მოძრაობის

²⁸ *UKEssays*, Discussion on the Phrase „Man is Condemned to be Free“, 2019.

<https://www.ukessays.com/essays/philosophy/man-is-condemned-to-be-free-philosophy-essay.php?vref=1> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

²⁹ *Baumeister R.*, Free Will in Scientific Psychology, Perspectives on Psychological Science, 2008. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/26158665/> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

³⁰ *UKEssays*, Discussion on the Phrase „Man is Condemned to be Free“, 2019.

<https://www.ukessays.com/essays/philosophy/man-is-condemned-to-be-free-philosophy-essay.php?vref=1> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

³¹ ვრცლად იხ. *Caruso G.D.*, Why Free Will is Not Real: A Reply to Christian List, Preprint, The Philosopher, Vol. 108, No. 1, 2020.

<https://philpapers.org/archive/CARFWR.pdf> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

³² იქვე.

³³ *Baumeister R.*, Free Will in Scientific Psychology, Perspectives on Psychological Science, 2008. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/26158665/> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

³⁴ *Lavazza A.*, Free Will and Neuroscience: From Explaining Freedom Away to New Ways of Operationalizing and Measuring It, 2016. <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fnhum.2016.00262/full> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

³⁵ *Gorelik G.*, A Galilean Answer to the Needham Question, *Philosophia Saentiae*, 21-1, 2017. <https://journals.openedition.org/philosophiascientiae/1244?lang%3Den> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

³⁶ *Laplace P.C.*, A Philosophical Essay on Probabilities, 1951, p. 4.

ტრაექტორიის ცოდნით მის თვალწინ, წარსულის და მომავლის ყველა ფაქტი დეტერმინირებულიად და გარდაუვლად გადაიშლება³⁷. მსგავსი მოსაზრებები ყოველგვარ ნების თავისუფლებაზე საუბარს ცხადია საფუძველს აცლიდა.

თუმცა, კლასიკურ ფიზიკაზე დაფუძნებულმა დეტერმინიზმმა დიდი დარტყმა მიიღო მე-20 საუკუნეში კვანტური ფიზიკის რევოლუციის შედეგად³⁸. კვანტური ფიზიკა ალბათობებზე (ხდომილობებზე) და ელემენტარული ნაწილაკების დუალისტურ (ერთდროულად ტალღოვანი და ნაწილაკური) ბუნებაზეა აგებული³⁹. 1927 წელს ვერნერ ჰაიზენბერგის მიერ აღმოჩენილი განუსაზღვრელობის პრინციპი (*uncertainty principle*) ადგენს, რომ ნაწილაკების მდებარეობის და მოძრაობის ერთდროული გაზომვა არამხოლოდ პრაქტიკულად, არამედ მათემატიკური პრინციპების დონეზეა შეუძლებელი⁴⁰. ჰაიზენბერგის განუსაზღვრელობის პრინციპი კვანტურ სამყაროს არადეტერმინისტულს ხდის.

კვანტური ფიზიკის აღმოჩენებმა დეტერმინიზმის მომხრე ალბერტ აინშტაინს ცნობილი სიტყვები ათქმევინა, რომ „ღმერთი კამათელს არ უნდა თამაშობდეს“⁴¹. ფრაზაში იგულისხმება, რომ რეალობაში მოვლენები არ შეიძლება ალბათობებით განისაზღვრებოდეს და სავარაუდოდ ფიზიკის კანონები კაცობრიობას ჯერ კიდევ კარგად არ ესმის⁴². აინშტაინის ანალოგიას რომ გავყვეთ, საბოლოო ჯამში, ფიზიკის კანონების დონეზე დეტერმინიზმის შესახებ გაცხარებული დებატი, ერთი მხრივ, დეტერმინისტული დომინოს პრინციპისა და, მეორე მხრივ, არა-

დეტერმინისტული კამათლის პრინციპის დაპირისპირებას მოიაზრებს.

ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ დღემდე აქტიური განხილვის საგანია კლასიკური ფიზიკით მართულ მაკროსამყაროში კვანტური მიკროსამყაროს ეფექტების გადმოსვლის საკითხის თავისებურებები და ფარგლები⁴³. მეცნიერებს არ აქვთ პასუხი კითხვაზე თავის ტვინის ელექტრო-ქიმიური პროცესების ახსნა (ანუ მაკროსამყაროს მოვლენები) რამდენად საჭიროებს კვანტური ფიზიკის (ანუ მიკროსამყაროს) ხდომილობითი მოდელის გამოყენებას⁴⁴. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, თანამედროვე მეცნიერებისთვის უცნობია თავისი ტვინი არის სრულად დეტერმინირებული პროცესებით მართული, ის ხდომილობით სისტემას წარმოადგენს, თუ მათი ერთგვარი კომბინაციაა⁴⁵.

იმის გამო, რომ ნების თავისუფლების გაქანყლება ისტორიული ტრადიციით ძირითადად დეტერმინისტული არგუმენტით ხდებოდა, კვანტური ფიზიკის რევოლუციამ ბევრ ავტორს არასწორი წარმოდგენები შეუქმნა ფიზიკის ახლად აღმოჩენილი კანონების როლის შესახებ ნების თავისუფლების შესახებ დებატში. დეტერმინიზმის „სრული დომინაციისგან“ გათავისუფლება არასწორად იქნა აღქმული როგორც ნების თავისუფლების გამარჯვება⁴⁶.

სინამდვილეში, ლიბერტარიანული ნების თავისუფლება ვერ იარსებებს, იმისდა მიუხედავად, თავის ტვინში მიმდინარე პროცესები დეტერმინირებული იქნება თუ ხდომილობებზე, შემთხვევითობაზე დაფუძნებული⁴⁷. წინამდებარე სტატია სწორედ ამ პოზიციას ავითარებს.

³⁷ იქვე.

³⁸ *Pereboom D., Shaw E., Caruso G., Free Will Skepticism in Law and Society, Free Will Skepticism in Law and Society: Challenging Retributive Justice*, 2019, p. 3.

³⁹ *Vaidman L., Quantum theory and determinism, Quantum Stud.: Math. Found.* 1, 5–38, 2014.
<https://link.springer.com/article/10.1007/s40509-014-0008-4#citeas> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

⁴⁰ იქვე.

⁴¹ *Jauch J. M., Determinism in Classical and Quantal Physics, Dialectica*, Vol. 27(1), 1973, p. 13.

⁴² *Dickerson K., One of Einstein's most famous quotes is often completely misinterpreted*, 2015,
<https://www.businessinsider.com/> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

⁴³ აღნიშნულ საკითხზე იხ. *Honderich T., How Free Are You?: The Determinism Problem*, 2002.

⁴⁴ იქვე.

⁴⁵ *Roskies A. L., The Neuroscience of Free Will, University of St. Thomas Journal of Law and Public Policy*, Vol. 15, Issue 1, Neuroscience and Law, 2021.
<https://ir.stthomas.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1148&context=ustjlp> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

⁴⁶ *WHY FREE WILL IS PHILOSOPHICALLY AND SCIENTIFICALLY SOUND*, 2022,
<https://mindmatters.ai/2022/07/why-free-will-is-philosophically-and-scientifically-sound/>

⁴⁷ *Caruso G.D., Why Free Will is Not Real: A Reply to Christian List*, Preprint, *The Philosopher*, Vol. 108, No. 1, 2020.
<https://philpapers.org/archive/CARFWR.pdf> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

კერძოდ, იმისათვის, რომ ადამიანის ნება „თავისუფალი“ იყოს და იგი პასუხისმგებელი იყო საკუთარ გადაწყვეტილებებზე, კვანტური ფიზიკის ხდომილობები არ არის საკმარისი⁴⁸. თუკი ადამიანის ტვინი კვანტური ალბათობებით ფუნქციონირებს, ეს კამათლის გაგორებისგან ან მონეტის აგდებისგან არაფრით განსხვავდება⁴⁹. ანუ, თუკი ადამიანის ტვინში კამათლის გაგორების ანალოგიური შემთხვევითი კვანტური მოვლენა წყვეტს იგი ვისზე დაქორწინდება ანდა რომელ პროფესიას აირჩევს, ამას, თავისუფალ ნებასთან არანაირი კავშირი არ აქვს⁵⁰. არსად ამ ფენომენში არ არის „თავისუფლად არჩევის“ მომენტი⁵¹.

თუკი კვანტურ ხდომილობებს მართლაც როლი აქვს ტვინის ფუნქციონირებაში, ეს მხოლოდ წინასწარ არაპროგნოზირებადს ხდის ადამიანის ნებას, თუმცა, მას თავისუფლად არ აქცევს⁵². ალოგიკურია, ვინმემ კაზინოში გაგორებულ კამათელს ნების თავისუფლება მიანეროს, მაშინ როცა, რეალურად, უბრალოდ მისი პროგნოზირება არის შეუძლებელი და მაგალითად 5-იანის მოსვლის ალბათობა 1/6-ია.

ნების თავისუფლების შესახებ დებატის ამ ეტაპზეც, ადამიანის ორგანიზმში და თავის ტვინში მიმდინარე ელექტრო-ქიმიური პროცესების დეტალური ანალიზის გარეშეც, ლიბერტარიანული ნების თავისუფლების კონფეცია ილუზორულ, ცარიელ მეტაფიზიკურ კონცეფციად იქცევა⁵³. არტურ შოპენჰაუერის სიტყვები რომ გავიხსენოთ: „ადამიანს შეუძლია ის გააკეთოს

რაც სურს, თუმცა, მას არ შეუძლია სურდეს ის რაც სურს“⁵⁴.

V. ბიოლოგიური მეცნიერებები, როგორც ადამიანის მიერ გადაწყვეტილების მიღების პროცესის ახსნის მეთოდი

ნების თავისუფლების დებატში, ცხადია, ბიოლოგიურ მეცნიერებებს თავისი სიტყვა უნდა ეთქვას. ამ მიმართულებით, ბიოლოგიის ცოდნის გაღრმავებას, ნების თავისუფლების კონცეფციის კონტექსტში, რბილად რომ ვთქვათ, სკეპტიციზმის გარდა არაფერი მოუტანია.

დარვინის ევოლუციური თეორიის განვითარების შემდეგ ადამიანის ცხოველების ბიოლოგიურ კონტინუუმზე „გამწესებამ“ გარდაუვალი სახე მიიღო⁵⁵. დნმ-ს წაკითხვის თანამედროვე ტექნოლოგიები აჩვენებს, რომ ადამიანებს (*Homo Sapiens*) და უახლოეს პრიმატ ნათესავებს, შიმპანზებს (*Pan troglodytes*), დნმ-ს 95-96% იდენტური გვაქვს⁵⁶.

რაკი ადამიანი ორგანული ბუნების ნაწილია, მისი ქცევების და გადაწყვეტილებების ახსნა, ორგანიზმში მიმდინარე სხვადასხვა ბიოლოგიური და ქიმიური პროცესებით, საუკუნეების განმავლობაში მეცნიერების განვითარებასთან ერთად, სულ უფრო დამკვიდრებულ და ზუსტ სახეს იღებს. ამ მიმართულებით, საილუსტრაციოდ ორი მაგალითი შეგვიძლია მოვიყვანოთ.

2000-იანი წლების დასაწყისში მნიშვნელოვანი კვლევის საგანი გახდა კავშირი თავის ტვინ-

⁴⁸ *Brembs B.*, Towards a scientific concept of free will as a biological trait: spontaneous actions and decision-making in invertebrates, 2010.

<https://royalsocietypublishing.org/doi/10.1098/rspb.2010.2325> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022); *Koch C.*, Free will, physics, biology, and the brain. Downward causation and the neurobiology of free will, 2009, pp. 31–52.

⁴⁹ *Lavazza A.*, Free Will and Neuroscience: From Explaining Freedom Away to New Ways of Operationalizing and Measuring It, 2016. <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fnhum.2016.00262/full> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

⁵⁰ იქვე.

⁵¹ მოცემულ საკითხზე იხ. *Cashmore A.R.*, The Lucretian swerve: the biological basis of human behavior and the criminal justice system, *Proceedings of the National Academy of Sciences of the USA*, Vol. 107, 2010.

⁵² იქვე.

⁵³ *Brembs B.*, Towards a scientific concept of free will as a biological trait: spontaneous actions and decision-making in invertebrates, 2010.

<https://royalsocietypublishing.org/doi/10.1098/rspb.2010.2325> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

⁵⁴ *Schopenhauer A.*, On The Freedom Of The Will, 1839, as translated in *The Philosophy of American History: The Historical Field Theory*, 1945, p. 531.

⁵⁵ *Vanaik A.*, Three Legacies of Darwin, 2010. <https://www.tni.org/en/article/the-three-legacies-of-darwin> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

⁵⁶ *Suntsova M.V., Buzdin A.A.*, Differences between human and chimpanzee genomes and their implications in gene expression, protein functions and biochemical properties of the two species, *BMC Genomics* Vol. 21, Issue 535, 2020. <https://doi.org/10.1186/s12864-020-06962-8> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

ში, პრეფრონტალურ კორტექსში განვითარებული სიმსივნისა და პედოფილურ ქცევას შორის⁵⁷. სპეციალისტების ინტერესის საგანი გახდა 40 წლის მამაკაცი, რომელსაც მოულოდნელად შეუკავებელი ინტერესი გაუჩნდა ბავშვთა პორნოგრაფიის მიმართ და საკუთარი არასრულწლოვანი გერის მიმართ შეუფერებელი ქცევის შემდეგ დაპატიმრებულ იქნა⁵⁸. ძლიერი თავის ტკივილის გამო დაკავებულს თავის ტვინის გამოკვლევა ჩაუტარდა და პრეფრონტალურ კორტექსში სიმსივნის არსებობა იქნა აღმოჩენილი⁵⁹. ქირურგიული ოპერაციის შემდეგ პედოფილური ტენდენციები გაქრა, თუმცა, 1 წლის შემდეგ მამაკაცს პედოფილური არაჯანსაღი, იმპულსები ისევ დაუბრუნდა⁶⁰. როგორც კვლევების შემდეგ აღმოჩნდა, სიმსივნემ ხელახლა გაზრდა დაიწყო და უკვე განმეორებითი წარმატებული ქირურგიული ოპერაციის შემდეგ, პედოფილური მიდრეკილებები პაციენტს აღარ ჰქონდა⁶¹.

მეორე კვლევა ისევ 2000-იანი წლების დასაწყისში ჩატარდა და უკავშირდება უცნაურ დავირებებს, რომ პარკინსონით დაავადებული პაციენტების თითქმის 7% აზარტული თამაშებით პათოლოგიურად ხდებოდნენ შეპყრობილი⁶². იმის გამო, რომ ჰორმონ დოპამინის მწარმოებელი ტვინის უჯრედები პარკინსონით დაავადებულ პაციენტებში კვდომას განიცდიან, საჭირო ხდება მაკომპენსირებელი პრეპარატების გამოყენება და ამ გზით ტვინის დაჯილდოვების სისტემის (reward system) გამართული მუშაობა⁶³. ამ პრეპარატების (მაგ. პრამიპექსოლი) მცირედით არასწორმა დოზებმა კი შესაძლებელია აზარტული თამაშების, განუზომლად ჭამის ან-

და ნარკოტიკული საშუალებების მოხმარების პათოლოგიები გამოიწვიოს⁶⁴.

ამ კვლევებიდან პირველი, დანაშაულის ჩადენისას, ბრალის მიზნებისთვის არის რელევანტური, ხოლო მეორე სამოქალაქო სამართალში ქმედუნარიანობის საკითხისათვის. ორივე შემთხვევაში კვლევა ერთი და იგივე საკითხზე მიანიშნებს. ადამიანის ორგანიზმში მიმდინარე ბიოლოგიური პროცესები, იქნება ეს თავის ტვინის სიმსივნე, დოპამინის ცირკულაცია თუ სხვ., უდიდეს გავლენას ახდენს ადამიანის გადანყვეტილებების და ქცევების ფორმირებაზე.

ამ მიმართულებით, 2022 წლის კვლევაში სტენფორდის უნივერსიტეტის პროფესორმა, ნეიროენდოკრინოლოგმა რობერტ საპოლსკიმ, ათწლეულების განმავლობაში დაგროვებული სამეცნიერო ნაშრომების საფუძველზე, გადანყვეტილების მიღების პროცესში ადამიანის ორგანიზმში მიმდინარე პროცესების დეტალური ბიოლოგიური ახსნა წარმოადგინა⁶⁵. ნაშრომში საპოლსკი მაგალითის სახით მკვლელობის ჩადენის ფაქტს იყენებს⁶⁶. იგი აანალიზებს მომავალი მკვლელის მიერ გადანყვეტილებამდე მისვლას⁶⁷, რომელზეც, ერთდროულად, იმწამიერი ბიოლოგიური პროცესები, ბოლო რამდენიმე საათში დაწყებული ბიოლოგიური პროცესები, ადამიანის ბოლო წლების ცხოვრებისეული გამოცდილება, ბავშვობის პერიოდი, ჩანასახად ყოფნის პერიოდი, გენეტიკა და წინაპრების ცხოვრების წესიც კი ახდენენ გავლენას⁶⁸.

ადამიანის ორგანიზმში მიმდინარე იმწამიერი ბიოლოგიური პროცესებიდან დანაშაულებრივი აქტის ჩადენის გადანყვეტილებაზე უდიდეს გავლენას ახდენენ მაგალითად თუ რამდე-

⁵⁷ Burns J.M., Swerdlow R.H., Right Orbitofrontal Tumor With Pedophilia Symptom and Constructional Apraxia Sign, Archives of Neurology, 2003.

<https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/12633158/>

(ბოლო

ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

⁵⁸ Eagleman D., The Brain on Trial, 2011. <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2011/07/the-brain-on-trial/308520/> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

⁵⁹ იქვე.

⁶⁰ იქვე.

⁶¹ იქვე.

⁶² Gschwandtner U., Aston J., Renaud S., Fuhr P., Pathologic gambling in patients with Parkinson's disease, Clinical Neuropsychopharmacology, Vol. 24, 2001. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/11391129/> (ბოლო

ნახვის თარიღი: 31.07.2022); ასევე, იხ. <https://www.psychiatryadvisor.com/> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

⁶³ Gschwandtner U., Aston J., Renaud S., Fuhr P., Pathologic gambling in patients with Parkinson's disease, Clinical Neuropsychopharmacology, Vol. 24, 2001. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/11391129/> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

⁶⁴ იქვე.

⁶⁵ აღნიშნულ საკითხზე იხ. Alces P.A., Sapolsky R.M., Nohwere, William & Mary Law Review, Vol. 63, Issue 4, 2022.

⁶⁶ იხ. იქვე.

⁶⁷ იხ. იქვე.

⁶⁸ იხ. იქვე.

ნად კარგად ეძინა სუბიექტს, არის თუ არა იგი მშვიერი, შაქრის რა შემცველობა აქვს მას სისხლში⁶⁹. ბოლო რამდენიმე საათის განმავლობაში მიმდინარე პროცესებიდან, მაგალითად საგულისხმოა ორგანიზმში ტესტოსტერონის, ასევე, სტრესის ჰორმონის (კორტიზოლის) დონე, რაც რისკიანობისა და ემპათიის ტენდენციებს განკარგავს⁷⁰.

ბუნებრივია, ადამიანის ცხოვრების ბოლო წლების მოვლენებიც, მაგალითად, სხვადასხვა პათოლოგიები, პოსტ-ტრავმული სტრესული აშლილობა (PTSD) და სხვ., განსაზღვრავს ადამიანის გადაწყვეტილებას დანაშაულის ჩადენის მომენტში⁷¹. ბავშვობის პერიოდი, განსაკუთრებით ფრონტალური კორტექსის განვითარება, შესაძლო ფიზიკური, სექსუალური და ფსიქოლოგიური ძალადობა და სხვა ფაქტორები ასევე მნიშვნელოვანია, რადგან მათ შესაძლოა მთელ შემდგომ ზრდასრულ ცხოვრებაზე წარუშლელი კვალი დატოვონ⁷².

ჩანასახის პერიოდში დედის მხრიდან ალკოჰოლის მოხმარება, დედის მიერ ორსულობისას გადატანილი სტრესი და სხვ., ასევე უდიდეს გავლენას ახდენს ტვინის ფორმირებასა და შესაბამისად გადაწყვეტილებების მიღების პროცესზე⁷³. მეცნიერთა მიერ დაიდენტიფიცირებულია ე.წ. აგრესიული გენური მუტაციები, რომლებიც ამ გენების მატარებელი ადამიანების ციხეში მოხვედრის ალბათობას ზრდიან⁷⁴. მაგალითად, MAOA გენზე 30-ე ნუკლოტიდის მუტაცია მამაკაცებში ორჯერ ზრდის ციხეში მოხვედრის ალბათობას⁷⁵, ხოლო DAT2 გენზე მუტაციის

ორი სხვადასხვა ვერსია, ანალოგიურად, ასევე, 2-ჯერ ზრდის მამაკაცებში ციხეში მოხვედრის შანსს⁷⁶. წინაპრების ცხოვრების წესი (მონადირეები, ფერმერები ან მწყემსები) და ჰაბიტატიც (უდაბნო ან ტროპიკული ტყე) კი მნიშვნელოვნად განაპირობებს ადამიანის გენეტიკურ და კულტურულ იდენტობას და შესაბამისად მისაღებ გადაწყვეტილებებს⁷⁷.

ზემოაღნიშნული სამეცნიერო აღმოჩენები სპობენ ტვინისა და სხეულის დუალისტური გაგების ილუზიას⁷⁸ და აჩვენებენ, რომ ტვინი სხეულის ნაწილია, ხოლო სხეულის სხვადასხვა ნაწილები, ჰორმონები და სხვ., ინტეგრირებულნი არიან ადამიანის კოგნიტური აქტივობის პროცესში⁷⁹.

ცხადია ნების თავისუფლების ილუზოულობა საბოლოოდ ადამიანის თავის ტვინში მიმდინარე პროცესების გამოკვლევის შედეგად უნდა განისაზღვროს⁸⁰. მე-20 საუკუნეში, სამეცნიერო ტექნოლოგიების განვითარებამ, ნეირომეცნიერებს ადამიანის ტვინში „ჩახედვის“ და კოგნიტური პროცესების „ნაკითხვის“ მანამდე არნახული შესაძლებლობები მისცა.

VI. კვლევები ნეირომეცნიერებებში

ბოლო 30-40 წლის განმავლობაში ნეირომეცნიერებმა თავის ტვინში მიმდინარე, გადაწყვეტილებების მიღების პროცესზე ემპირიული დაკვირვებები აქტიურად დაიწყეს⁸¹. ამ მხრივ, ბედის ირონიით, ნეირომეცნიერებაში ნების თავი-

⁶⁹ იქვე, გვ. 1104.

⁷⁰ იქვე, გვ. 1004.

⁷¹ იქვე, გვ. 1005.

⁷² იქვე, გვ. 1008.

⁷³ იქვე, გვ. 1110.

⁷⁴ იქვე, გვ. 1110.

⁷⁵ Guo G., Ou X-M, Roettger M., Shih J.C., The VNTR 2 repeat in MAOA and delinquent behavior in adolescence and young adulthood: associations and MAOA promoter activity, 2008. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2922855/> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

⁷⁶ Guo G., Ou X-M, Roettger M., Shih J.C., Contributions of the DAT1 and DRD2 genes to serious and violent delinquency among adolescents and young adults, 2007. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/17120049/> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

⁷⁷ Alces P.A., Sapolsky R.M., Nohwere, William & Mary Law Review, Vol. 63, Issue 4, 2022, p. 1110-1111.

⁷⁸ Robinson H., Dualism, The Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2020, <https://plato.stanford.edu/cgi-bin/encyclopedia/archinfo.cgi?entry=dualism> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

⁷⁹ Shapiro L., Shannon S., Embodied Cognition, The Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2021. <https://plato.stanford.edu/archives/win2021/entries/embodied-cognition/> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

⁸⁰ Haggard P., Decision Time for Free Will, Neuron, Vol. 69, Issue 3, 2011. <https://www.cell.com/neuron/> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

⁸¹ Lavazza A., Free Will and Neuroscience: From Explaining Freedom Away to New Ways of Operationalizing and Measuring It, 2016. <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fnhum.2016.00262/full> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

სუფლების საწინააღმდეგო კვლევებს, საფუძველი ჩაუყარა ნების თავისუფლების გულმხურვალე მხარდამჭერმა - ნეიროფსიქოლოგმა ბენუამინ ლიბეტმა⁸².

ლიბეტის გუნდის მიერ 1983 წელს კალიფორნიის უნივერსიტეტში ჩატარებულ კვლევაში, ექსპერიმენტის მონაწილეებს თავისი სურვილით თითო უნდა ამოძრავებინათ და დაესახელებინათ მომენტი, როდესაც მათ ცნობიერებაში თითის ამოძრავების გადაწყვეტილება „გაჩნდა“⁸³. ექსპერიმენტში გამოყენებული იყო სპეციალური საათი, რომელსაც სუბიექტები უყურებდნენ და ელექტროენცეფალოგრამი (EEG), რომელიც ლიბეტის გუნდმა თავებზე მოარგო ექსპერიმენტის მონაწილეებს⁸⁴.

ლიბეტის გუნდი თავის ტვინში ზომავდა ე.წ. მზაობის პოტენციალს (Readiness Potential). მზაობის პოტენციალი ტვინის გაზომვადი და დაკვირვებადი ელექტრო-აქტივობაა, რომელიც წინ უძღვის სხეულის მოძრაობას⁸⁵. ლიბეტმა საინტერესო ფაქტი აღმოაჩინა, კერძოდ, მზაობის პოტენციალი (Readiness Potential) 0.2 წამით უსწრებდა წინ მომენტს, როდესაც სუბიექტები აცნობიერებდნენ, რომ სურდათ თითის ამოძრავება⁸⁶. თავის მხრივ, უკვე ამ გაცნობიერების მომენტიდან 0.2 წამში ხდებოდა უშუალოდ თითის ამოძრავება სუბიექტის მიერ⁸⁷. ამ კვლევის თანახმად, ერთი შეხედვით, გამოდიოდა, რომ ადამიანის ტვინი ჯერ ცნობიერს მიღმა იღებს გადაწყვეტილებას ამოძრავების შესახებ და მხოლოდ მოგვიანებით ადამიანის ცნობიერს მი-

ენოდება ინფორმაცია გადაწყვეტილების შესახებ, რომელიც შემდეგ აღსრულდება⁸⁸.

2008 წელს გერმანიაში პროფესორ ჯონ დილან ჰაინესის თაოსნობით გამოქვეყნდა უფრო დახვეწილი და ზუსტი ტექნოლოგიის, ფუნქციონალური მაგნიტო-რეზონანსური ტომოგრაფის (fMRI), გამოყენებით ჩატარებული კვლევის შედეგები, რომელმაც ლიბეტის ექსპერიმენტალური დაკვირვებები დაადასტურა⁸⁹. ამ კვლევაში fMRI-ში მოთავსებულ სუბიექტებს არჩევანი უნდა გაეკეთებინათ ეკრაზე გამოსახულ 2 ასოს შორის 2 სხვადასხვა ღილაკზე თითის დაჭერით⁹⁰. ლიბეტის კვლევის მსგავსად სუბიექტებს ეკრანზე ჰქონდათ საათი და უნდა დაეფიქსირებინათ მომენტი, როდესაც მათ ცნობიერში გაჩნდა რომელიმე ასოს არჩევის გადაწყვეტილება⁹¹. ეს კვლევაც არანაკლებ სენსაციური გამოდგა, რადგან მზაობის პოტენციალი (readiness potential) ტვინში ზოგჯერ 10 წამით ადრეც კი ფიქსირდებოდა (მაგრამ ძირითადად 4-7 წამით ადრე), ვიდრე სუბიექტის ცნობიერებაში კონკრეტული ღილაკის დაჭერის გადაწყვეტილება გაჩნდებოდა⁹². თავის მხრივ, ღილაკზე თითის დაჭერა ამ გაცნობიერებიდან საშუალოდ 1 წამში ხდებოდა⁹³.

გარდა ამისა, ჰაინესის გუნდი ტვინის ელექტრო-აქტივობაზე დაყრდნობით აკეთებდა პროგნოზს თუ რომელი ღილაკის დაჭერის გადაწყვეტილება „ავიდოდა“ ექსპერიმენტის სუბიექტების ცნობიერში და საბოლოოდ რომელ ღილაკზე მოხდებოდა თითის დაჭერა⁹⁴. სპეციალისტები არჩევის გაცნობიერებამდე 7 წამით ადრე,

⁸² Roskies A. L., The Neuroscience of Free Will, University of St. Thomas Journal of Law and Public Policy, Vol. 15, Issue 1, Neuroscience and Law, 2021. <https://ir.stthomas.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1148&context=ustjlp> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022); Haggard P., Decision Time for Free Will, Neuron, Vol. 69, Issue 3, 2011. <https://www.cell.com/neuron/> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

⁸³ Libet, B., Gleason, C. A., Wright, E. W., Pearl, D. K., Neurophysiology of Consciousness, 1983. https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-1-4612-0355-1_15#citeas (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

⁸⁴ იქვე.

⁸⁵ Roskies A. L., The Neuroscience of Free Will, University of St. Thomas Journal of Law and Public Policy, Vol. 15, Issue 1, Neuroscience and Law, 2021. <https://ir.stthomas.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1148&context=ustjlp> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

⁸⁶ იქვე.

⁸⁷ იქვე.

⁸⁸ იქვე.

⁸⁹ Soon C.S. et al., Unconscious determinants of free decisions in the human brain, 2008. https://www.researchgate.net/publication/5443390_Unconscious_determinants_of_free_decisions_in_the_human_brain (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

⁹⁰ იქვე.

⁹¹ იქვე.

⁹² იქვე.

⁹³ Smith K., Neuroscience vs philosophy: Taking aim at free will, 2011. <https://www.nature.com/articles/477023a#Bib1> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

⁹⁴ იქვე.

60%-იანი სიზუსტით აფიქსირებდნენ თუ რომელ ასოს აირჩევდა პირი და შესაბამისად რომელ ლილაკს დააჭერდა იგი თითს⁹⁵.

სპეციალისტებისთვის ექსპერიმენტში ნაჩვენები 60%-იანი სიზუსტე არ იყო საკმარისი და 2011 წელს პროფესორ იცხაკ ფრეიდის გუნდმა, აშშ-დან და ისრაელიდან, გაუმჯობესებული კვლევის შედეგები გამოაქვეყნა⁹⁶. ამ კვლევაში, ეპილეფსიით დაავადებულ პაციენტებს თავის ტვინში ელექტროდები ჰქონდათ იმპლანტირებული, რომლებიც კონკრეტულ ნეირონებთან იყო დაკავშირებული და გაცილებით მეტი სიზუსტით გადმოსცემდნენ ტვინის აქტივობას ვიდრე EEG ან თუნდაც fMRI⁹⁷. პროფესორ ფრეიდის გუნდი პაციენტის მიერ გაცნობიერების მომენტამდე 0.7 წამით ადრე 80% სიზუსტით ადგენდა თუ რომელ ლილაკზე მოხდებოდა სუბიექტის მხრიდან თითის დაჭერა⁹⁸.

2013 წლის კვლევაში ნეირომეცნიერებმა კიდევ უფრო წინ წაიწიეს, როდესაც ლილაკზე თითის დაჭერის მექანიკური გადანყვეტილების ნაცვლად, სუბიექტებს აბსტრაქტული გადანყვეტილება უნდა მიეღოთ ორი ციფრის ერთმანეთთან ან მიმატების ანდა გამოკლების შესახებ⁹⁹. ამ კვლევაში, მზაობის პოტენციალი (readiness potential) ჯერ კიდევ 4 წამით ადრე ფიქსირდებოდა ტვინის პრეფრონტალურ კორტექსში, ვიდრე ექსპერიმენტის სუბიექტები მოახდენდნენ ამ გადანყვეტილების გაცნობიერებას¹⁰⁰.

კვლევები აშკარად იმეორებდა ერთი და იგივე დინამიკას მზაობის პოტენციალსა (readiness potential) და გაცნობიერების მომენტს შორის, თუმცა, ნეირომეცნიერებს შორის დღემდე ვერ შედგა კონსენსუსი ზემოაღნიშნული ექსპერიმენტების შედეგების ინტერპრეტაციაზე¹⁰¹.

VII. ლიბეტის სტილის ექსპერიმენტების ინტერპრეტაცია და ტვინის მუშაობის ნეირომეცნიერული გაგება

ზემოთ ნახსენებ ექსპერიმენტებს, რომლებსაც ნეირომეცნიერები ლიბეტის სტილის ექსპერიმენტებად (Libet Style Experiments) მოიხსენიებენ, არაერთგვაროვანი ინტერპრეტაცია გააჩნიათ¹⁰².

თავად ლიბეტი მზაობის პოტენციალს (Readiness Potential) ტვინის მიერ მიღებულ „გადანყვეტილებად“ განიხილავდა¹⁰³. ხოლო ალტერნატიული, სტოქასტიკური მოდელის თანახმად კი, მზაობის პოტენციალი არა თვითონ „გადანყვეტილებას“, არამედ გადანყვეტილების მი-

⁹⁵ Soon C.S. et al., Unconscious determinants of free decisions in the human brain, 2008. https://www.researchgate.net/publication/5443390_Unconscious_determinants_of_free_decisions_in_the_human_brain (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

⁹⁶ Fried I., Mukamel R., Kreiman G., Neuron Vol. 69, Issue 3, 2011. [https://www.cell.com/neuron/fulltext/S0896-6273\(10\)01082-2?_returnURL=https%3A%2F%2Flinkinghub.elsevier.com%2Fretrieve%2Fpii%2FS0896627310010822%3Fshowall%3Dtrue](https://www.cell.com/neuron/fulltext/S0896-6273(10)01082-2?_returnURL=https%3A%2F%2Flinkinghub.elsevier.com%2Fretrieve%2Fpii%2FS0896627310010822%3Fshowall%3Dtrue) (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

⁹⁷ Smith K., Neuroscience vs philosophy: Taking aim at free will, 2011. <https://www.nature.com/articles/477023a#Bib1> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

⁹⁸ Fried I., Mukamel R., Kreiman G., Neuron Vol. 69, Issue 3, 2011. [https://www.cell.com/neuron/fulltext/S0896-6273\(10\)01082-2?_returnURL=https%3A%2F%2Flinkinghub.elsevier.com%2Fretrieve%2Fpii%2FS0896627310010822%3Fshowall%3Dtrue](https://www.cell.com/neuron/fulltext/S0896-6273(10)01082-2?_returnURL=https%3A%2F%2Flinkinghub.elsevier.com%2Fretrieve%2Fpii%2FS0896627310010822%3Fshowall%3Dtrue) (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

⁹⁹ Soon C.S., He A.H., Bode S., Haynes J.D., Predicting free choices for abstract intentions, Proceedings of the National Academy of Sciences of the USA, Vol. 110, Issue 15, 2013.

<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3625266/> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

¹⁰⁰ იქვე.

¹⁰¹ Birman at al., The point of no return in vetoing self-initiated movements, 2016, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4743787/> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

¹⁰² Lavazza A., Free Will and Neuroscience: From Explaining Freedom Away to New Ways of Operationalizing and Measuring It, 2016.

<https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fnhum.2016.00262/full> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022); Birman at al., The point of no return in vetoing self-initiated movements, 2016, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4743787/> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022); Roskies A. L., The Neuroscience of Free Will, University of St. Thomas Journal of Law and Public Policy, Vol. 15, Issue 1, Neuroscience and Law, 2021. <https://ir.stthomas.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1148&context=ustjlp> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

¹⁰³ Libet, B., Gleason, C. A., Wright, E. W., Pearl, D. K., Neurophysiology of Consciousness, 1983. https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-1-4612-0355-1_15#citeas (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

ლების „პროცესს“ ასახავს¹⁰⁴.

სტოქასტიკური მოდელის თანახმად, თავის ტვინში გამუდმებული ნეირონული ხმაურის (neuronal noise) ფონზე, სხვადასხვა გადანყვეტილებებს შორის აქტიური „შეჯიბრი“ მიმდინარეობს¹⁰⁵. მზაობის პოტენციალის დაფიქსირება ხელსაწყოების მიერ ამ „შეჯიბრის“ მიმდინარეობას ასახავს, როდესაც გადანყვეტილება ჯერ კიდევ არ არის მიღებული¹⁰⁶. სტოქასტიკური ინტერპრეტაციით, იმ მომენტისთვის, როდესაც ერთ-ერთი გადანყვეტილება ნეირონული ხმაურის დონეში „კრიტიკულ ზღურბლს“ ასცდება, ადამიანის ცნობიერი მყისიერად ხდება ინფორმირებული ამ გადანყვეტილების შესახებ, ხოლო ზოგიერთი ავტორის მოსაზრებით, საერთოდ, ჯერ ადამიანის ცნობიერის ინფორმირება ხდება და გადანყვეტილების მისაღებ „კრიტიკულ ზღურბლს“ ზემოთ აცდენა მხოლოდ შემდეგ ხდება¹⁰⁷. სტოქასტიკური მოდელის მიმდევრები ამ მიმართულებით ყურადღებას იმ ფაქტზე ამახვილებენ, რომ მზაობის პოტენციალის ზრდა ზოგჯერ ცნობიერში გადანყვეტილების ასვლის შემდეგაც გრძელდება¹⁰⁸.

მიუხედავად ლიბეტის ინტერპრეტაციასთან კონფლიქტისა, სტოქასტიკურ მოდელში განსაკუთრებით საგულისხმოა ის, რომ ტვინის უნარი, თუნდაც ცნობიერი დაკვირვების ეტაპზეც კი მიღებულ იქნეს გადანყვეტილებები, არ დასტურდება მომდინარეობდეს უშუალოდ ადამიანის ცნობიერისგან¹⁰⁹. ერთ-ერთი ძირითადი პრობლემა ამ მიმართულებით ის არის, რომ ნე-

ირომეცნიერებისთვის დღემდე უცნობია ცნობიერი გონების ფორმირების ზუსტი პროცესი¹¹⁰. რაც ადამიანის თავის ტვინზე დაკვირვებისას ამ ეტაპზე მეცნიერულად ჩანს და რასაც სტოქასტიკური მოდელის მომხრეებიც ადასტურებენ, საუბარი ლიბერტარიანულ ნების თავისუფლებაზე და თავისუფალი არჩევანის გაკეთებაზე აზრს მოკლებულია, რადგან სტოქასტიკურ მოდელში გადანყვეტილებები მიიღება ნეირონული ხმაურის გარკვეულ „კრიტიკულ დონეს“ ზემოთ აცდენით და ამ პროცესის ცნობიერების მხრიდან „მართვა“ ამ ეტაპზე ექსპერიმენტებით არ დასტურდება¹¹¹.

საინტერესოა ის გარემოებაც, რომ სტოქასტიკური მოდელის მიერ აღწერილი ნეირონული ხმაური დეტერმინირებული პროცესია თუ არა დეტერმინირებულ ხდომილობით ქაოსს წარმოადგენს, სპეციალისტებისთვის ამჟამად უცნობია¹¹². თუმცა, მოცემულს ლიბერტარიანული ნების თავისუფლების გასაქარწყლებლად მნიშვნელობა არც აქვს, რადგან ადამიანის თავის ტვინი დომინოს პრინციპით არის მოწყობილი, კამათლის პრინციპით თუ მათი ერთგვარი კომბინაციით, ნების თავისუფლებას არცერთ შემთხვევაში არ წარმოშობს. სპეციალისტები მოსაზრებით, სავსებით შესაძლებელია თავის ტვინი ორ ეტაპიან „სისტემას“ მოიცავდეს, როდესაც ჯერ ხდომილობითი, კამათლის პრინციპის ტიპის მექანიზმი „ანარმოებს“ კონკურენტ გადანყვეტილებებს და შემდეგ მეორე ეტაპზე დომინოს პრინციპით, დეტერმინირებულად ხდება

¹⁰⁴ Brass M., Furstenberg A., Melec A.R., Why neuroscience does not disprove free will, 2019, <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0149763419300739> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

¹⁰⁵ Bode S., Murawski C., Soon C.S., Bode P., Stahl J., Smith P.L., Demystifying “free will”: the role of contextual information and evidence accumulation for predictive brain activity, *Neuroscience and Biobehavioral Review*, Vol. 47, 2014, pp. 636–645.

¹⁰⁶ აღნიშნულ საკითხზე იხ. Schurger A. et al., An Accumulator Model for Spontaneous Neural Activity Prior to Self-Initiated Movement, *Proceedings of the National Academy of Sciences of the USA*, Vol. 109, 2012.

¹⁰⁷ Roskies A. L., The Neuroscience of Free Will, *University of St. Thomas Journal of Law and Public Policy*, Vol. 15, Issue 1, Neuroscience and Law, 2021. <https://ir.stthomas.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1148&context=ustjlp> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022); ასევე აღნიშნულ საკითხზე იხ. Schurger A. et al., An Accumulator Model for Spontaneous Neural Activity Prior

to Self-Initiated Movement, *Proceedings of the National Academy of Sciences of the USA*, Vol. 109, 2012.

¹⁰⁸ Roskies A. L., The Neuroscience of Free Will, *University of St. Thomas Journal of Law and Public Policy*, Vol. 15, Issue 1, Neuroscience and Law, 2021. <https://ir.stthomas.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1148&context=ustjlp> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

¹⁰⁹ Lavazza A., Free Will and Neuroscience: From Explaining Freedom Away to New Ways of Operationalizing and Measuring It, 2016. <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fnhum.2016.00262/full> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

¹¹⁰ Adolphs R., The Unsolved Problems of Neuroscience, *Trends in Cognitive Sciences*, Vol. 19, 2015, p. 175.

¹¹¹ Roskies A. L., The Neuroscience of Free Will, *University of St. Thomas Journal of Law and Public Policy*, Vol. 15, Issue 1, Neuroscience and Law, 2021. <https://ir.stthomas.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1148&context=ustjlp> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

¹¹² იქვე.

ნეირონული სიგნალების ჯაჭვის მიერ გამარჯვებული გადაწყვეტილების „გამოვლენა“ და ადამიანის ქმედების რეალიზაცია¹¹³. ამგვარ მოდელში არსად ნების თავისუფლების ადგილი არ არის.

როგორც არაერთი ნეირომეცნიერი მიუთითებს, ამ ეტაპზე ექსპერიმენტები არ ადასტურებენ ადამიანის უშუალოდ ცნობიერში გადაწყვეტილების „თავისუფლად“ მიღებას¹¹⁴. უფრო მეტიც, სპეციალისტებს სარწმუნოდ მიაჩნიათ, რომ ჩვენი ცნობიერი გონება მხოლოდ მოწყობილია იმგვარად, რომ გადაწყვეტილებების მიღებაზე ცნობიერი კონტროლის ილუზია გვაქვს და ეს ილუზია თავის ტვინის მიერ სპეციალურად შემუშავებული ფსიქოლოგიური კონსტრუქციაა¹¹⁵.

ადამიანის აღქმის უნარზე დაკვირვებები უკვე ადასტურებს უამრავ ილუზიას, რომელთა შორისაცაა, მაგალითად, ჩაბის ილუზია (რომელიც ფონის სიმუქის მიხედვით იდენტურ ფერს ორ სხვადასხვა ფონზე სხვადასხვა ფერად წარმოაჩენს)¹¹⁶, პოგენდორფის ილუზია (როდესაც ადამიანი წარმოსახვაში დიაგონალურ ხაზებს არასწორად აერთებს ერთმანეთთან)¹¹⁷, შეპარდის მაგიდების ილუზია (როდესაც ადამიანს ერთი და იგივე ფართობის 2D ზედაპირი არასწორად გადაჰყავს 3D-ში, რაც ფართობების აღრევას იწვევს)¹¹⁸ და სხვ. ფილმები და კომპიუტერული თამაშებიც კი, წამში მიყოლებით 24 ან მეტი უძრავი, „გაშეშებული“ სურათის ჩვენებით, მოძრაობის ილუზიას ქმნიან თავის ტვინისათვის¹¹⁹. და ბოლოს, მე-15 საუკუნემდე არსე-

ბული დამკვიდრებული მცდარი მოსაზრება შეგვიძლია გავიხსენოთ, რომ მზე თითქოსდა დედამიწის გარშემო ბრუნავს. მათემატიკის, გეოგრაფიის და ფიზიკის განვითარების შედეგად კაცობრიობა სულ რამდენიმე ასწლეულია მოცემული ილუზიიდან გამოვიდა. მანამდე კი უშუალოდ ადამიანური გრძნობის ორგანოებით სხვაგვარი დაკვირვება შეუძლებელი იყო.

შესაბამისად, ადამიანის მიერ რაიმე განცდის ქონა (მათ შორის ნების თავისუფლების განცდისა) რეალობასთან მის კავშირს თავისთავად არანაირად არ ადასტურებს.

VIII. ნების თავისუფლების დავიწროების მცდელობა ნეირომეცნიერთა ნაწილის მიერ

ნების თავისუფლების ლიბერტარიანული ცნების თანამედროვე ნეირომეცნიერების დაკვირვებებთან სრული აცდენის გათვალისწინებით, ნეირომეცნიერთა გარკვეულ ნაწილში, არსებობს მცდელობა ადამიანის ბიოლოგიასთან ახლოს მდგომი და ვიწრო შინაარსის ნების თავისუფლების დეფინიცია იქნეს შემუშავებული¹²⁰. მსგავს მიდგომას მეცნიერთა მეორე ნაწილი არ იზიარებს¹²¹.

ვიწრო შინაარსის შემუშავების დეფინიციის მომხრეები, მოცემულ შემთხვევაში, საუბრობენ თვით-კონტროლის, ანუ რაციონალური არჩევანის გაკეთების უნარზე, რომელიც რეალური ბი-

¹¹³ *Brembs B.*, Towards a scientific concept of free will as a biological trait: spontaneous actions and decision-making in invertebrates, 2010.
<https://royalsocietypublishing.org/doi/10.1098/rspb.2010.2325> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

¹¹⁴ *Lavazza A.*, Free Will and Neuroscience: From Explaining Freedom Away to New Ways of Operationalizing and Measuring It, 2016.
<https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fnhum.2016.00262/full> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022); *Brembs B.*, Towards a scientific concept of free will as a biological trait: spontaneous actions and decision-making in invertebrates, 2010.
<https://royalsocietypublishing.org/doi/10.1098/rspb.2010.2325> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

¹¹⁵ აღნიშნულ საკითხზე იხ. *Wegner D.M.*, The illusion of conscious will, 2002; *Aarts H.*, *Custers R.*, and *Wegner D.M.*, On the inference of personal authorship: enhancing

experienced agency by priming effect information, *Consciousness and Cognition*, Vol. 14, 2004, pp. 439–458.

¹¹⁶ *Wang L.*, Mind-bending Optical illusions.
<https://visme.co/blog/best-optical-illusions/> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

¹¹⁷ იქვე.

¹¹⁸ იქვე.

¹¹⁹ *Edrige-Green E.W.*, Persistence of Vision, *Nature*, 155, 1945, <https://www.nature.com/articles/155178a0> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

¹²⁰ *Brembs B.*, Towards a scientific concept of free will as a biological trait: spontaneous actions and decision-making in invertebrates, 2010.
<https://royalsocietypublishing.org/doi/10.1098/rspb.2010.2325> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

¹²¹ მოცემულ საკითხზე მაგალითად იხ. *Harris S.*, Free Will, 2012.

ოლოგიური, გაზომვადი ფენომენია¹²² და ფართო საზოგადოებისთვის ყველაზე მეტად ნობელიანტი მეცნიერის, დანიელ კანემანის საკულტო ნაშრომიდან **Thinking, Fast and Slow** არის ცნობილი¹²³. რაციონალური არჩევანის გაკეთების უნარში მეცნიერები გულისხმობენ მოკლევადიანი იმპულსების კონტროლის უნარს ანუ ნებისყოფას (**willpower**), რომელიც ხანგრძლივადიან პერსპექტივაში სარგებლის მიღებაში ეხმარება ადამიანებს¹²⁴. მაგალითად, სოციალურ ჯგუფში ერთი სუბიექტის მიერ მეორისთვის საკვების წართმევა მოკლევადიან პერსპექტივაში მომგებიანია, თუმცა, ხანგრძლივადიან პერსპექტივაში ნამგებიანი, რადგან „ქურდი“ შეიძლება ჯგუფიდან გააძევეთ ან საერთოდ მოკლან¹²⁵.

მეცნიერთა მოსაზრებით, მსგავსი ხანგრძლივადიან სარგებელზე გათვლილი კოგნიტური ოპერაციების წარმოება მხოლოდ ძლიერი ნეირონული აპარატის მქონე არსებებს შეიძლება ჩამოუყალიბდეთ და, ევოლუციური თვალსაზრისით, ტვინში მსგავსი მექანიზმისთვის საჭირო არქიტექტურის შექმნა და შენახვა უკიდურესად ხარჯიანია¹²⁶. მაგალითად, სისხლში გლუკოზის დონე პირდაპირ კორელაციაშია ნებისყოფასთან და მას უფრო მაღალი კალორიული ხარჯიც აქვს, ვიდრე იმპულსურ ქცევას¹²⁷.

სტატია ემხრობა მოსაზრებას, რომ ნებისყოფა (**willpower**) უკვე დამკვიდრებულია მეცნიერებაში გასაგები შინაარსით და მისი აღრევის საჭიროება ნების თავისუფლებაში (**free will**) არ არსებობს, უფრო მეტიც, მსგავსი მცდელობა კონტრპროდუქტიულია. აღნიშნული განსაკუთრებით აშკარაა იმ პირობებში, როდესაც ნეირომეცნიერთა უმრავლესობა ნების თავისუფლებას სწორედ „ვინრო“ გაგებით იყენებს, ხოლო ფართო საზოგადოებისგან, ამ საკითხზე ნიუან-

სების ცოდნის ნაკლებობის გამო, ეს აღქმულია როგორც ნეირომეცნიერთა ნაწილის მიერ ლიბერტარიანული ნების თავისუფლების მხარდაჭერა. „ცისფერი მთების“ სიუჟეტის მსგავსად, ორი სხვადასხვა სახელი მხოლოდ დაბნეულობას იწვევს, ნებისყოფა (**willpower**) და ნების თავისუფლება (**free will**) გამიჯნულ ცნებებად უნდა დარჩეს.

IX. ნების თავისუფლების საკითხის სწორად დასმა

ნეირომეცნიერებებში არსებული რეალობის გათვალისწინებით, შემდეგი დასკვნის გაკეთება შეიძლება: 21-ე საუკუნის სოციუმში ნების თავისუფლების საკითხი ფუნდამენტურად არასწორად არის დასმული. მკითხველს ზემოთ უკვე ვთხოვეთ ნების თავისუფლების შესახებ აშშ-ს უზენაეს სასამართლოს მსჯელობაში სიტყვა „რწმენა“ დავამახსოვრებინა. რეალურად, დღევანდელი მოცემულობით, ნების თავისუფლება არის რწმენის და არა მეცნიერული ფაქტის საკითხი¹²⁸.

ჯერ კიდევ ნიცშემ თავის მწვავე კრიტიკაში, ნების თავისუფლების რწმენა ადამიანების „ექსტრავაგანტულ“ სიამაყეს დააბრალა და მიუნიჭა უზენაესი მიერ ჭაობიდან საკუთარი ხელით თმით ამოთრევას შეადარა¹²⁹. ნიცშეს ანალოგიის აზრი ისაა, რომ როგორც ადამიანი ვერ აწევს თავს საკუთარ თმაში ხელის ჩავლებით, ასევე, კონცეპტუალურად არასწორია საუბარი ნებაზე, რომელიც ყველაფრისგან თავისუფალია, დამოუკიდებელია და საკუთარი თავის ერთადერთი მიზეზია (**Causa Sui**)¹³⁰.

ბიოლოგიურ მეცნიერებებში არსებული რეალობის გათვალისწინებით, მტკიცების ტვირთი

¹²² Lavazza A., *Free Will and Neuroscience: From Explaining Freedom Away to New Ways of Operationalizing and Measuring It*, 2016. <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fnhum.2016.00262/full> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

¹²³ ქართულად: „სწრაფად და ნელა ფიქრი“.

¹²⁴ Baumeister R., *Free Will in Scientific Psychology, Perspectives on Psychological Science*, 2008. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/26158665/> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

¹²⁵ იქვე.

¹²⁶ Gailliot M. at al., *Self-control relies on glucose as a limited energy source: willpower is more than a metaphor*, *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 92, Issue, 2, 2007.

<https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/17279852/> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

¹²⁷ იქვე.

¹²⁸ Drygala at al., *Private Autonomy in Germany and Poland and in the Common European Sales Law*, 2012, p. 2.

¹²⁹ Nietzsche F., *Beyond Good and Evil*, 1886, S. 21.

¹³⁰ იქვე.

დიდი ხანია გადავიდა მათზე, ვინც ნების თავისუფლების არსებობას ემხრობა¹³¹. დნმ-ს აღმოჩენის, მე-20 საუკუნის ერთ-ერთი უდიდესი მეცნიერის, ნობელიანტი ფრენსის კრიკის დიქტუმი - „ადამიანის მენტალური აქტივობა მხოლოდ ატომების, მოლეკულების, იონების, ნერვული უჯრედების და გლიური უჯრედების გარდა სხვა არაფრისგან შედგება“¹³², მაღალ თამასას აწესებს ამ პოზიციის გაქარწყლების მსურველთათვის.

ნების თავისუფლების არსებობის შესახებ დებატი თავისი დინამიკით მარსზე სიცოცხლის არსებობის შესახებ რამდენიმე საუკუნის წინანდელ მიდგომებს შეგვიძლია შევადაროთ. ფილოსოფოსი იმანუელ კანტი და მისი თანამედროვე ასტრონომი იულიამ ჰერშელი, რომელმაც პლანეტა ურანი აღმოაჩინა, მიიჩნევდნენ, რომ მარსზე არამხოლოდ სიცოცხლე არსებობს, არამედ პლანეტა ადამიანის მსგავსი არსებებითაც არის დასახლებული¹³³. თუმცა, როგორც მე-20 და 21-ე საუკუნის მარსის მისიებმა არაერთხელ აჩვენა, პლანეტაზე არც გონიერი და არც მარტივი სიცოცხლის ფორმების ნიშანწყალი არ ჩანს¹³⁴. ასტროფიზიკოსი კარლ სეიგანის სიტყვები რომ მოვიშველიოთ: „ნებისმიერი ექსტრაორდინალური ხასიათის განაცხადი ექსტრაორდინალურ მტკიცებულებებს მოითხოვს“.¹³⁵ იგივე ითქმის ნების თავისუფლების მომხრეების ექსტრაორდინალურ მტკიცებაზეც ნების თავისუფლების არსებობის შესახებ.

დღევანდელი გადმოსახედიდან, მართლმსაჯულების პროცესი, რომელიც ექსპერტიზის დასკვნებს და სამეცნიერო მიდგომებს (ბალის-

ტიკა, დაქტილოსკოპია და სხვ.) ეფუძნება, თავის ფუნდამენტს რწმენის საკითხზე - ადამიანის ნების თავისუფლებაზე აგებს. არამეცნიერული კონცეფციების ინტეგრაცია სამართლის სისტემაში გარკვეულ ეტაპზე სამართლის რევოლუციის პროცესს გარდაუვლად განაპირობებს. შედარებისთვის, რამდენიმე საუკუნის წინ, ჯადოქრობაში ბრალდებული პირებისა¹³⁶ და ცხოველების გასამართლება¹³⁷ ჩვეულებრივი მოვლენა გახლდათ, ხოლო მებრძოლთა დუელს შეეძლო განესაზღვრა ადამიანის ბედი სასამართლო პროცესზე¹³⁸.

ასწლეულების შემდეგ, დღევანდელი მიდგომა ნების თავისუფლების ილუზორული კონცეფციის შესაბამისად ადამიანების პასუხისმგებლობაში მიცემის შესახებ, ისეთივე ბარბაროზად შეიძლება იქნეს მიჩნეული, როგორც ზემოთ დასახელებული შუა საუკუნეების მაგალითები.

X. უნდა ვიცხოვროთ თუ არა ნების თავისუფლების ფიქციით

სპეციალისტთა შორის დებატის კიდევ ერთი საგანია, რამდენად უნდა მოხდეს ნების თავისუფლებაზე, როგორც გამოგონილ ფიქციაზე დაყრდნობით სოციუმის ოპერირება.

არსებობს მოსაზრება, რომ ადამიანი ნების თავისუფლების გარეშე „ხორცის მანქანად“ ან „ხორცის კომპიუტერად“ გადაიქცევა¹³⁹, ამიტომ, ამ კონცეფციის გარეშე სოციუმის ოპერირება დაუშვებელია, ხოლო ფიქციაზე უარის

¹³¹ *Pereboom D., Shaw E., Caruso G., Free Will Skepticism in Law and Society, Free Will Skepticism in Law and Society: Challenging Retributive Justice*, 2019, p. 10.

¹³² მოცემულ საკითხზე იხ. *Crick F., The Astonishing Hypothesis: the Scientific Search for the Soul*, 1994.

¹³³ იხ. <https://www.colonialwilliamsburg.org/learn/deep-dives/inhabitants/> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

¹³⁴ იხ. https://www.nasa.gov/audience/forstudents/postsecondary/features/mars_life_feature_1015.html (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

¹³⁵ *Kaufman M., First Contact: Scientific Breakthroughs in the Hunt for Life Beyond Earth*, 2012, p. 124.

¹³⁶ *Alces P.A., Sapolsky R.M., Nohwere, Abstract*, 2022. <https://scholarship.law.wm.edu/wmlr/vol63/iss4/2> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

¹³⁷ *Vatonsky S., When Societies Put Animals on Trials*, 2017. <https://daily.jstor.org/when-societies-put-animals-on-trial/> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

¹³⁸ *Smith M., Trial By Combat in the Modern World*, *Barry Law Review*, Vol. 27, 2022, <https://lawpublications.barry.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1187&context=barrylrev> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

¹³⁹ *Daly S., Free Will Is No Bargain: How Misunderstanding Human Behavior Negatively Influences Our Criminal Justice System*, *Nevada Law Journal*, Vol. 15, Issue 2, 2015, <https://scholars.law.unlv.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1602&context=nlj> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

თქმა გამოუსწორებელ, გამანადგურებელ შედეგებს მოიტანს¹⁴⁰.

საწინააღმდეგო მოსაზრებით, თავისუფალი ნების ილუზიაში ადამიანების მოქცევა და ოპერირება ინტელექტუალური არაკეთილსინდისიერებაა¹⁴¹.

სპეციალისტთა ნაწილის მხრიდან ნების თავისუფლების ფიქციით ოპერირების მოთხოვნა საინტერესო გამბიტი¹⁴², რომელიც სხვადასხვა ნიუანსების ანალიზს მოითხოვს. სოციუმისთვის ინფორმაციის „გაფილტრული“ ფორმით მიწოდების იდეა ჯერ კიდევ პლატონის რესპუბლიკაში იღებს სათავეს¹⁴³. პლატონისეული მოსაზრების განვრცობით, ნების თავისუფლება, თუნდაც ილუზორული ფორმით, შესაძლებელია სოციალურ ჰარმონიას უზრუნველყოფდეს¹⁴⁴.

2008 წელს მინესოტას უნივერსიტეტში ჩატარებულ კვლევაში¹⁴⁵, სუბიექტების ორ ჯგუფზე ჩაატარეს ექსპერიმენტი, რომელთაგანაც ერთ ჯგუფს დეტერმინიზმის სისწორის შესახებ ამონარიდი წაუკითხეს, ხოლო მეორე ჯგუფს შემთხვევითი ტექსტი¹⁴⁶. ექსპერიმენტში მონაწილეობდა რამდენად მოიტყუებდნენ სუბიექტები მიღებული ქულების შესახებ ამ ორი სხვადასხვა ინფორმაციის მოსმენის შემდეგ¹⁴⁷. კვლევის ავტორების თანახმად, მათ ვისაც ექსპერიმენტის

წინ დეტერმინიზმის შესახებ ამონარიდი წაუკითხეს, უფრო მეტად მოიტყუეს ქულების შესახებ და შესაძლოა აღნიშნული საკუთარი ნების თავისუფლების ეჭვქვეშ დაყენებით იყოს განპირობებული¹⁴⁸.

თუმცა, საგულისხმოა, რომ მოცემული კვლევის შედეგები არ განმეორებულა და სხვა კვლევებში განსხვავებული შედეგი იქნა მიღებული¹⁴⁹. პროფესორ მონროს გუნდმა 2016 წელს ამ საკითხზე 4 კვლევა ჩაატარა, რომელთაგანაც არცერთმა 2008 წლის კვლევის შედეგი არ გაიმეორა¹⁵⁰, ხოლო პროფესორ კრონის კვლევაში თავისუფალი ნების რწმენის მქონე ადამიანებში მეტი კეთილსინდისიერება ან მზრუნველობა სტატისტიკურად არ დადასტურდა¹⁵¹.

ნების თავისუფლების ფიქციის გამოყენების მონინააღმდეგეები მიუთითებენ, რომ ამგვარი სიცრუის გარეშე საზოგადოება უფრო მიმტევებელი და ემპათიური გახდება, ხოლო ისეთი ნეგატიური ემოციები როგორიცაა შურისძიება, არატოლერანტულობა და სიძულვილი შემცირდება¹⁵². გარდა იმისა, რომ მეცნიერების საწინააღმდეგო ბიოლოგიური ფიქციებით ოპერირება უკიდურესად სახიფათოა საზოგადოებისათვის

¹⁴⁰ Rychlak R.J., Tort Law, Free Will, and Personal Responsibility, The Catholic Social Science Review, Vol. 12, 2007, p. 51-67.

¹⁴¹ Jones M., Overcoming the Myth of Free Will in Criminal Law: The True Impact of the Genetic Revolution, Duke Law Journal, Vol. 52, 2003.
<http://www.jstor.org/stable/1373128> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

¹⁴² გამბიტი (ინგლ. Gambit) არის ფიგურის განირვანება ჭადრაკში უკეთესი პოზიციის მისაღებად. ამ შემთხვევაში, გამბიტს წარმოადგენს ობიექტური რეალობის „განირვანა“ სტაბილური სოციუმის მიღების გათვლით. თავის მხრივ, რამდენად ეფექტიანია ასეთი გამბიტი და რამდენად მოიტანს ის სოციალურ სტაბილურობას, ცალკე განხილვის საგანია.

¹⁴³ პლატონი, რესპუბლიკა, წიგნი 3.

¹⁴⁴ Baumeister R., Free Will in Scientific Psychology, Perspectives on Psychological Science, 2008.
<https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/26158665/> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

¹⁴⁵ Vohs K. D., Schooler J. W., The value of believing in free will: encouraging a belief in determinism increases cheating, Psychological Science, Vol. 19, 2008, p. 49-54.

¹⁴⁶ Smith K., Neuroscience vs philosophy: Taking aim at free will, 2011.
<https://www.nature.com/articles/477023a#Bib1> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

¹⁴⁷ იქვე.

¹⁴⁸ იქვე.

¹⁴⁹ Monroe A.E., Brady G.L., Malle B.F., This Isn't the Free Will Worth Looking For: General Free Will Beliefs Do Not Influence Moral Judgments, Agent-Specific Choice Ascriptions Do, 2016.
<https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1948550616667616> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022); Crone D.L., Levy N.L., Are Free Will Believers Nicer People? (Four Studies Suggest Not), Social Psychological and Personality Science, Vol. 10, Issue 5.
<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6542011/> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

¹⁵⁰ Monroe A.E., Brady G.L., Malle B.F., This Isn't the Free Will Worth Looking For: General Free Will Beliefs Do Not Influence Moral Judgments, Agent-Specific Choice Ascriptions Do, 2016.
<https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1948550616667616> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022);

¹⁵¹ Crone D.L., Levy N.L., Are Free Will Believers Nicer People? (Four Studies Suggest Not), Social Psychological and Personality Science, Vol. 10, Issue 5.
<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6542011/> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

¹⁵² Nadelhoffer T., The threat of shrinking agency and free will disillusionism, A Tribute to Benjamin Libet., 2011, pp. 173-188.

ხანგრძლივ-ვადიან პერსპექტივაში¹⁵³, სტატია ცნორედ ამ უკანასკნელ პოზიციას იზიარებს, რომ ნების თავისუფლების გარეშე დასჯის, მიზღვევის და შურისძიების განცდები სოციუმში შემცირდება.

მოცემულს განსაკუთრებით კარგად დავინახავთ, ქვემოთ, სისხლის სამართალში ნების თავისუფლების კონცეფციის გაქრობის შედეგებიდან გამომდინარე.

XI. სამართალი ნების თავისუფლების გარეშე

ნებისმიერი რევოლუცია, მათ შორის სამართალში, გარკვეულ პოზიტიურ შინაარსს და დღის წესრიგს უნდა ატარებდეს ინდივიდებისა და საზოგადოებისთვის. სხვა შემთხვევაში, ვსაუბრობთ რეგრესზე და არა პროგრესზე.

გამართლებულად უნდა მივიჩნიოთ მიდგომა, რომ ნეირომეცნიერებებში მომხდარი „გადატრიალების“ იმპლემენტაცია სამართალში უტილიტარულ¹⁵⁴ სანცისებზე იმპლემენტაციას მოითხოვს¹⁵⁵. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, პასუხი უნდა გაეცეს კითხვას რა სარგებელი და „სიკეთე“ შეიძლება მოიტანოს სამართალმა და კონკრეტულმა სამართლებრივმა რეგულაციებმა ინდივიდებისთვის და სოციუმისთვის ადამიანის ტვი-

ნის უკეთ შემეცნების პოზიციიდან. ასევე, უდავოა ისიც, რომ ნეირომეცნიერებათა ძალა მომავალში კიდევ უფრო გაიზრდება¹⁵⁶. ამიტომ, ამ ფაქტის იგნორირება, მის სამართლებრივ ჩარჩოს გარეთ დატოვება პრინციპულად არასწორი იქნება.

სპეციალისტთა ნაწილი მიიჩნევს, რომ კონკრეტულად ნების თავისუფლების ილუზიის გაქრობის შედეგად სამართალში შეიძლება არც არაფერი შეიცვალოს¹⁵⁷ ან საერთოდ ყველაფერი შეიცვალოს¹⁵⁸. ზოგიერთი ავტორი ფიქრობს, რომ სამართალში ადამიანის არჩევანის ნაცვლად (რომელიც არ არსებობს ან მინიმუმ პრობლემურია თუკი ნების თავისუფლება არ არსებობს) თვისობრივად ახალი მიდგომა შემოდის და კანონის გადაცდომა უფრო დაავადებად იქნება განხილული (რადგან ადამიანს არ აქვს უნარი სამართლებრივი წესრიგი დაიცვას და აღნიშნული საჭიროებს „კორექტირებას“ სახელმწიფოს მხრიდან)¹⁵⁹. თუკი მომავალ ათწლეულებში კაცობრიობა მართლაც ამგვარ ტრექტორიას დაადგება, განსაკუთრებით ადამიანის ქცევის პროგნოზირების სფეროში ხელოვნური ინტელექტის აქტიური გამოყენებით¹⁶⁰, ფანტასტიკის ჟანრის ნაწარმოებთა სხვადასხვა სიუჟეტები, შესაძლებელია, რეალობად იქცეს¹⁶¹.

¹⁵³ მაგალითად, არასწორი, დამახინჯებული მეცნიერული მიდგომები ევოლუციის თეორიასთან მიმართებით ნაციზმის ერთ-ერთი იდეოლოგიური საფუძველი გახდა. აღნიშნულ საკითხზე იხ. *Weikart R.*, *The Role of Darwinism in Nazi Racial Thought*, *German Studies Review*, Vol. 36/3, 2013.

<https://www.csustan.edu/sites/default/files/History/Faculty/Weikart/Darwinism-in-Nazi-Racial-Thought.pdf> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

¹⁵⁴ *Utilitarian* ინგლისურად ნიშნავს გამოყენებადს, სარგებლიანს, ხეირის მომტანს. უტილიტარიზმი ერთ-ერთი ფილოსოფიური მოძღვრებაა, რომელიც მე-19 საუკუნეში განვითარდა. უტილიტარიზმის შესახებ იხ. *Julia D.*, *The History of Utilitarianism*, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, 2014.

<https://plato.stanford.edu/cgi-bin/encyclopedia/archinfo.cgi?entry=utilitarianism-history> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

¹⁵⁵ *Jones M.*, *Overcoming the Myth of Free Will in Criminal Law: The True Impact of the Genetic Revolution*, *Duke Law Journal*, Vol. 52, 2003.

<http://www.jstor.org/stable/1373128> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

¹⁵⁶ *Eagleman D.*, *The Brain on Trial*, 2011. <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2011/07/t>

<he-brain-on-trial/308520/> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

¹⁵⁷ აღნიშნულ საკითხზე იხ. *Greene J., Cohen J.*, *For the Law, Neuroscience Changes Nothing and Everything*, *Philosophical Transactions of the Royal Society*, Vol. 359, 2004.

¹⁵⁸ იქვე.

¹⁵⁹ *Alces P.A., Sapolsky R.M., Nohwere*, *Abstract*, 2022. <https://scholarship.law.wm.edu/wmlr/vol63/iss4/2> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

¹⁶⁰ ჩინეთის სახალხო რესპუბლიკაში ამის ნიშნები უკვე არსებობს მასობრივი კონტროლის საშუალების და სოციალური საკრედიტო სისტემის (*Social Credit System*) გამოყენებით. მოცემულ საკითხზე მაგალითად იხ. *Hong K.*, *The complicated truth about China's social credit system*, 2019. <https://www.wired.co.uk/article/china-social-credit-system-explained> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

¹⁶¹ მაგალითად მხატვრული ფილმი *Minority Report* (2002 წელი, რეჟისორი: სტივენ სპილბერგი, მთავარ როლში: ტომ კრუზი) აღწერს სცენარს, სადაც დეტექტივები 21-ე საუკუნის შუა პერიოდში წინასწარ აპატიმრებენ მკვლელებს დანაშაულის მომზადების ეტაპზე.

სამართალი, რომელიც თავისი არსებობის განმავლობაში დიდწილად რეაქციული იყო (მაგ. მოხდა დანაშაული, რაზეც რეაგირება უნდა განხორციელდეს სახელმწიფოს მხრიდან), შესაძლებელია თავისი არსით პროფილაქტიკურ და პროაქტიულ სოციალურ ინსტრუმენტად მოგვევლინოს¹⁶². რა შედეგები და რეაქციები შეიძლება ჰქონდეს მსგავს ინვაზიურ მეთოდებს ადამიანების ცხოვრებაზე, ღირსებასა და უფლებებზე მომავალი ათწლეულების პოლიტიკური, სოციალური თუ იურიდიული დებატების მწვავე საგანი იქნება.

წინამდებარე სტატია ავითარებს ერთგვარ შუალედურ მოსაზრებას, რომ ნების თავისუფლების კონცეფციის გაქრობით, გარკვეული ცვლილებების საჭიროება ცალსახაა. ამ მხრივ, ნეირომეცნიერი დევიდ იგლმენის სიტყვები შეგვიძლია გამოვიყენოთ ორიენტირად: „სამართლებრივი სისტემა სრული უაზრობაა თუკი ათწლეულის დასაწყისში პირი კონკრეტული ქმედებისთვის ბრალეულია და ათწლეულის ბოლოს უკვე არა“¹⁶³. თუკი ზემოთ ნახსენებ, პედოფილური ტენდენციების მქონე პაციენტს გავისვენებთ, რთულია ამ არგუმენტის კრიტიკა, რადგან მოცემული სიმსივნით დაავადებული პიროვნება ციხეს მხოლოდ მაღალგანვითარებულმა სამეცნიერო მეთოდებმა გადაარჩინეს, თითქოსდა, საკუთარი არაბრალეულობის დამტკიცების ტვირთი მასზე უნდა ყოფილიყო.

სამართლის „სრული გადატრიალების“ ზედმეტობას კარგად აჩვენებს ის გარემოება, რომ ნების თავისუფლების ილუზიად არსებობა ზოგჯერ ინტუიციურად თითქოსდა ჩადებულიც გახლავთ საკანონმდებლო ბაზაში. მაგალითად, ქართული კანონმდებლობა მენარმის მხრიდან საკუთარ სარენს გარეთ (ქუჩაში) დადებულ გა-

რიგებაზე, მომხარებელს უფლებას ანიჭებს უარი თქვას ხელშეკრულებაზე ყოველგვარი საფუძვლის გარეშე¹⁶⁴, ძლიერი სულიერი აღელვების მდგომარეობაში ჩადენილი განზრახი მკვლელობა გაცილებით ნაკლებად მკაცრად ისჯება ვიდრე განზრახი მკვლელობა¹⁶⁵ და სხვ.

კიდევ ერთი ნიუანსი, რომელიც ქვემოთ დეტალურად იქნება განხილული, ის არის, რომ სამართლის სხვადასხვა სფეროებს ადამიანის ნების თავისუფლების გაქრობა განსხვავებულად შეეხება. თავისუფალი ნების გაქრობის შედეგების ანალიზი დაყოფილი იქნება 3 მიმართულებით: 1. დანაშაული და სასჯელი ნების თავისუფლების არარსებობის პირობებში; 2. თვით-ბოჭვის (გარიგებების დადება) შესაძლებლობა ნების თავისუფლების არარსებობისას; 3. ზიანის ანაზღაურების და მასზე პასუხისმგებლობის საკითხი ნების თავისუფლების არარსებობის პირობებში.

აღნიშნული დაყოფა სამართლის ყველა სფეროს ბუნებრივია არ მოიცავს, თუმცა, ზემოაღნიშნული 3 საკითხი, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ სამართლის ხერხემალს წარმოადგენს. მოცემული 3 საკითხის დაფარვის არეალიდან გამომდინარე, სწორედ ამგვარი დაყოფის ფორმატი არის მიღებული ბოლო პერიოდის სამეცნიერო ნაშრომებშიც - ნების თავისუფლების პრობლემემატიკის განხილვის კონტექსტში¹⁶⁶.

XII. დანაშაული და სასჯელი ნების თავისუფლების არარსებობისას

სპეციალისტების მოსაზრებით, ნების თავისუფლების გაქრობას ყველაზე დიდი გავლენა სწორედ სისხლის სამართალში ექნება¹⁶⁷. სტა-

¹⁶² ამ მიმართულებით საყურადღებოა დიდი ტრანსფორმაცია მედიცინის სფეროშიც, რომელიც რეაქტიული დარგიდან („ვუმკურნალოთ პაციენტს არსებულ დაავადებაზე“) პროექტიულ, პროფილაქტიკურ („არ დაველოდოთ დაავადებას ჯანმრთელობის კონტროლისთვის“) დარგად ყალიბდება. ამ საკითხზე იხ. *Waldman S.A., Terzic A., Health Care Evolves From Reactive to Proactive. Clinical Pharmacology and Therapeutics*, 2019. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6314203/> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

¹⁶³ *Eagleman D., The Brain on Trial*, 2011. <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2011/07/t>

he-brain-on-trial/308520/ (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

¹⁶⁴ მომხმარებლის უფლებების დაცვის შესახებ საქართველოს კანონის მე-13 მუხლი. ამასთან, ამ საკითხზე 2022 წლის ცვლილებებით ამოღებულ იქნა სამოქალაქო კოდექსის 336-ე მუხლი, რომელიც მოცემულ საკითხს არეგულირებდა.

¹⁶⁵ საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის 108-ე და 111-ე მუხლები.

¹⁶⁶ აღნიშნულ საკითხზე იხ. *Alces P.A., Sapolsky R.M., Nohwere, William & Mary Law Review*, Vol. 63, Issue 4, 2022.

¹⁶⁷ იქვე.

ტიის მიზნებისთვის ტერმინები დანაშაული და სასჯელი შეგვიძლია შედარებით ფართოდ და ავტონომიური შინაარსით გამოვიყენოთ და მასში სახელმწიფოს მიერ დადგენილი აკრძალვები ვიგულისხმოთ, რისთვისაც შესაბამისი სანქცია არის დაწესებული (თუნდაც ადმინისტრაციული სანქციები).

სოციუმი, კანონმდებლობის მიღების საფუძველზე, წყვეტს რომელი ქმედებები არის მოთმენადი და რომელი აკრძალული¹⁶⁸. ეს უკანასკნელი ქმედებები დანაშაულს წარმოადგენს¹⁶⁹ და მათთვის შესაბამისი სანქცია არის გათვალისწინებული¹⁷⁰. დანაშაულისა და სასჯელის კონცეფციების შეჯახება ნების თავისუფლების ილუზიასთან, მიუხედავად მათი გადაჯაჭვულობისა, აუცილებლად ცალ-ცალკე უნდა იქნეს განხილული.

1. დანაშაული როგორც სოციალური საშიშროება

ერთი შეხედვით, ნების თავისუფლების გარეშე, შეუძლებელია, ვისაუბროთ ადამიანის მიერ დანაშაულის ჩადენაზე, რადგან პირის ქმედებები ან სრულად დეტერმინირებული მოვლენათა ჯაჭვის ან ტვინში მომხდარი ხდომილობითი (ალბათური) პროცესების ანდა მათი კომბინაციის შედეგი არის.

თუმცა, დანაშაულის როგორც ინსტიტუტის არსებობას, ამ შემთხვევაში, განსხვავებული კუთხიდან უნდა შევხედოთ. ამაში კონკრეტული მაგალითის გამოყენება დაგვეხმარება. თუკი ქალაქის ზოოპარკიდან ვეფხვი გამოიქცევა და ის ქუჩაში დაიწყებს ხეტიალს, ჩვენ ამ ცხოველის ნების თავისუფლებაზე არ ვისაუბრობთ, თუმცა, არცერთი რაციონალური ადამიანი არ იტყვის იმას, რომ თავისუფლად მოხეტიალე მტაცებელი საფრთხეს არ წარმოადგენს¹⁷¹. სა-

ფრთხე რეალური ფენომენია, რომლის რეალიზებაც საბოლოოდ ცოცხალი არსებების ყოფნა-არყოფნას განსაზღვრავს. ამ შემთხვევაში, ვეფხვის დაჭერა და მისი ადამიანებისგან იზოლირება სოციუმისათვის აუცილებელი, რაციონალური გამოსავალია და ობიექტურ საფრთხეს ამცირებს¹⁷².

იმავე ლოგიკით, იმისდა მიუხედავად ადამიანმა დანაშაული ნების თავისუფლების გარეშე ჩაიდინა თუ არა, აკრძალული ქმედების ჩადენის შემდეგ, ჩნდება შეკითხვა თუ რა საფრთხეს წარმოადგენს იგი თავისი ქმედებებიდან გამომდინარე სოციუმისათვის¹⁷³. უფრო მეტიც, კლასიკური სისხლის სამართლის ცნებებიც, განზრახვაც და გაუფრთხილებლობაც მნიშვნელოვანია ამ ინდივიდისგან მომდინარე საფრთხეების სწორად დიფერენცირებისთვის¹⁷⁴.

თუკი პირს მე-5 სართულიდან აგური შემთხვევით გადმოუვარდა ის „ობიექტურად“ ნაკლები საფრთხის შემცველია, ვიდრე პირი, რომელიც სადარბაზოს კართან ელოდებოდა მეზობელს და აგურის თავში ჩარტყმით მსხვერპლი სიცოცხლეს გამოასალმა. ამ ობიექტურ საფრთხეებს შორის სხვაობას კი დამნაშავის რეალური, გაზომვადი ტვინის არქიტექტურა და ტვინის ამ არქიტექტურაში ელექტრონული სიგნალების სახით ცირკულირებადი იდეები, ინსტრუქციები და წარმოდგენები განაპირობებენ (კომპიუტერული ტექნოლოგიების ენა რომ გამოვიყენოთ ანალოგიად - ადამიანის თავის ტვინის **Hardware** (ჰარდვეარი) და **Software** (სოფტვეარი)). ერთ შემთხვევაში, ტვინის არქიტექტურამ და ტვინის სიგნალების პატერნმა ადამიანს შეცდომის გათვლის უნარი წაართვა (ქუჩაში დაუდევრად აგურის გადმოგდება), ხოლო, მეორე შემთხვევაში, შესაძლებლობა მისცა დაეგეგმა და განეხორციელებინა სოციუმის მიერ აკრძალული სასტიკი დანაშაული (განზრახი მკვლელობა). ამი-

¹⁶⁸ Coffey M., Note, The Genetic Defense: Excuse or Explanation?, William and Mary Law Review, Vol. 35, 1993, p. 356-357.

¹⁶⁹ იქვე.

¹⁷⁰ Jones M., Overcoming the Myth of Free Will in Criminal Law: The True Impact of the Genetic Revolution, Duke Law Journal, Vol. 52, 2003. <http://www.jstor.org/stable/1373128> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

¹⁷¹ Daly S., Free Will Is No Bargain: How Misunderstanding Human Behavior Negatively Influences Our Criminal Justice System, Nevada Law Journal, Vol. 15, Issue 2, 2015, <https://scholars.law.unlv.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1602&context=nlj> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

¹⁷² იქვე.

¹⁷³ იქვე.

¹⁷⁴ იქვე.

ტომ, იმის მიუხედავად, რომ ადამიანის თავის ტვინი თავისუფლად არ ირჩევს მკვლელობას ჩაიდენს თუ არა, მკვლელობის ჩაიდენის ფაქტი მისი ტვინის მდგომარეობაზე უამრავ რამეს ამბობს¹⁷⁵. შეგვიძლია უფრო მარტივად ვთქვათ, რომ სწორედ კონკრეტულ მომენტში ტვინის მდგომარეობა განაპირობებს იმას ადამიანი დანაშაულს ჩაიდენს თუ არა.

შესაბამისად, ნების თავისუფლების გაქრობა დანაშაულის ინსტიტუტს ვერ „გააუქმებს“¹⁷⁶ და სოციალისტური უშიშროების, უსაფრთხოების პრაქტიკული მოთხოვნილება არსად გაქრება¹⁷⁷.

2. სანქციისა და დასჯის მიზნები

იმის მიუხედავად, რომ პირი დანაშაულს თავისუფალი ნებით არ ჩადის, დასჯას და დასჯის მოლოდინს, შეიძლება შემდეგი მიზნები ჰქონდეს: ა) შეაკავოს ეს პირი ანდა საზოგადოების სხვა წევრები დანაშაულისგან; ბ) მოახდინოს პირის რესოციალიზაცია, რეფორმირება; (გ) გაანეიტრალოს პირი და შეუზღუდოს მას უნარი ჩაიდინოს სხვა დანაშაული; (დ) მოახდინოს სამართლიანობის აღდგენა¹⁷⁸.

ჩამოთვლილთაგან პირველი სამი მიზანი მართულია მომავლისკენ და კონკრეტულ რეზულტატზეა ორიენტირებული¹⁷⁹. ამის საპირობოდ, სამართლიანობის აღდგენა ნიშნავს, რომ პირმა „დაიმსახურა“ სასჯელი იმის გამო, რომ დაარღვია კანონის მოთხოვნები¹⁸⁰.

სამართლიანობის აღდგენა სასჯელის გამოყენების დომინანტურ ფილოსოფიურ მიდგომას წარმოადგენს¹⁸¹. საგულისხმოა, რომ ქართულ სისხლის სამართლის კოდექსშიც სასჯელის მიზნებში სამართლიანობის აღდგენა პირველ ამოცანად არის დასახელებული¹⁸². ასეთივე იერარქია გვხვდება მაგალითად ამერიკის სამართლის ინსტიტუტის (ALI) მოდელურ სისხლის სამართლის კოდექსში, რომელიც აშშ-ს სისხლის სამართლის სისტემის ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი დოკუმენტია¹⁸³.

ნების თავისუფლების გარეშე დამნაშავის წინააღმდეგ ე.წ. სამართლიანობის აღდგენა აზრს კარგავს, ვინაიდან არ არსებობს საფუძველი - ადამიანის თავისუფალი ნება - რისთვისაც დამნაშავე „იმსახურებს“ სასჯელს¹⁸⁴. როგორც ავტორები მიუთითებენ, ნების თავისუფლების გაქრობა სისხლის სამართალში სწორედ ამ ბრალსა და შერცხვენას დაასრულებს¹⁸⁵. მეცნიერულ მიდგომებზე დაყრდნობით, სისხლის სამართალი სანქცირების საკითხს უფრო პრაგმატულად, უტილიტარიანულად მიუდგება¹⁸⁶.

ნების თავისუფლების გარეშე, პირის სანქცირების გამართლება შეიძლება იყოს მხოლოდ მომავალში დანაშაულის, საზოგადოების რომელიმე წევრის მხრიდან (მათ შორის დამნაშავისგან), ჩაიდენის პრევენცია, პირის რესოციალიზაცია ანდა უკიდურეს შემთხვევაში, უბრალოდ, მისი საზოგადოებისგან იზოლირება¹⁸⁷. ბუნებრივია, ნების თავისუფლების გარეშეც, კონკრე-

¹⁷⁵ იქვე.

¹⁷⁶ *Eagleman D.*, The Brain on Trial, 2011. <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2011/07/the-brain-on-trial/308520/> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

¹⁷⁷ იქვე.

¹⁷⁸ მოცემულ საკითხზე იხ. *Alschuler A.W.*, The Changing Purposes of Criminal Punishment: A Retrospective on the Past Century and Some Thoughts on the Next, University of Chicago Law Review, Vol. 1, 2003.

¹⁷⁹ *Daly S.*, Free Will Is No Bargain: How Misunderstanding Human Behavior Negatively Influences Our Criminal Justice System, Nevada Law Journal, Vol. 15, Issue 2, 2015, <https://scholars.law.unlv.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1602&context=nlj> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

¹⁸⁰ იქვე.

¹⁸¹ მოცემულ საკითხზე იხ. *Alschuler A.W.*, The Changing Purposes of Criminal Punishment: A Retrospective on the Past Century and Some Thoughts on the Next, University of Chicago Law Review, Vol. 1, 2003.

¹⁸² საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის 39.1 მუხლი.

¹⁸³ *Pereboom D., Shaw E., Caruso G.*, Free Will Skepticism in Law and Society, Free Will Skepticism in Law and Society: Challenging Retributive Justice, 2019, p. 12-13.

¹⁸⁴ მოცემულ საკითხზე იხ. *Chiesa L.E.*, Punishing Without Free Will, Utah Law Review, 2011; *Jones M.*, Overcoming the Myth of Free Will in Criminal Law: The True Impact of the Genetic Revolution, Duke Law Journal, Vol. 52, 2003. <http://www.jstor.org/stable/1373128> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

¹⁸⁵ *Pereboom D., Shaw E., Caruso G.*, Free Will Skepticism in Law and Society, Free Will Skepticism in Law and Society: Challenging Retributive Justice, 2019, p. 16.

¹⁸⁶ *Jones M.*, Overcoming the Myth of Free Will in Criminal Law: The True Impact of the Genetic Revolution, Duke Law Journal, Vol. 52, 2003. <http://www.jstor.org/stable/1373128> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

¹⁸⁷ იქვე.

ტული სანქცია ან სანქციის შიში შემაკავებელ ფაქტორს წარმოადგენს, როგორც სოციუმისთვის, ისე კონკრეტული დამნაშავესთვის¹⁸⁸.

ამასთან, სანამ რესოციალიზაციის ინსტიტუტის სამეცნიერო სრულყოფა მოხდება, სანქციების დომინანტური თეორეტიკული გამართლება დამნაშავეს იზოლირების და შედეგად საფრთხის განეიტრალების ფუნქცია იქნება. სამწუხარო რეალობას თვალი უნდა გავუსწოროთ, რომ სანამ ადამიანის რეაბილიტირებისა და რესოციალიზაციის საიმედო ტექნიკები არ შეიქმნება, სოციუმს ადამიანის მხოლოდ „მხეცივით გამოკეტვა“ შეუძლია. ამ რეალობის გაცნობიერება სტიმული უნდა იყოს სისხლის სამართლის მართლმსაჯულებასთან დაკავშირებული ყველა პირისთვის, სამეცნიერო პროგრესი დამნაშავეების რესოციალიზაციის საკითხებზე რაც შეიძლება სწრაფად განხორციელდეს.

მეცნიერულად კიდევ ერთი საკითხია, რა სიმკაცრის სანქცია, რა სახის სანქცია (რეაბილიტაცია, იზოლაცია) და დამნაშავეს პასუხისმგებლობაში მიცემის რა ალბათობა როგორი მოცულობით ახდენს კონკრეტული დანაშაულის პრევენციას¹⁸⁹. მოცემული ასპექტი სამართალში, ფსიქოლოგიასა და სხვა სამეცნიერო დარგებში ღია შეკითხვაა და მომავალი დისკუსიის საგნად დარჩება პროპორციულობის, ეფექტურობის, სიიარაფის თუ სხვა პარამეტრების კონტექსტში¹⁹⁰.

3. მომავლის ხედვები

ნეირომეცნიერებათა დარგში არსებული პროგრესის გათვალისწინებით, სპეციალისტები სახეშეცვლილი მართლმსაჯულების სისტემის მომავალს ხატავენ, რომელშიც თერაპიულ, სამკურნალო-აღმზრდელობით და არა დამსჯე-

ლობით სასამართლოს მიენიჭება ცენტრალური როლი¹⁹¹. ეს მკითხველში დოჩანაშვილისეულ კარცერ-ლუქსის ალუზიას შეიძლება აღძრავდეს, თუმცა, ამ საკითხზე დისკუსიისგან თავალის დახუჭვა ყოველწლიურად რთულდება სამეცნიერო პროგრესთან ერთად.

ერთ-ერთ „ეგზოტიკურ“ შემოთავაზებას წარმოადგენს სხვადასხვა ასაკის ადამიანებში ფრონტალური კორტექსის სპეციალური მენტალური ვარჯიშების შემოღება¹⁹². ფრონტალური კორტექსი გახლავთ ტვინის უბანი, რომელიც ხანგრძლივადიან პერპექტივაზე ორიენტირებულ კოგნიტურ პროცესებს არეგულირებს¹⁹³ და ზემოთ უკვე განხილულ იქნა ნებისყოფისა (willpower) და იმპულსების მართვის კონტექსტში. ტვინის მოცემული უბანი მხოლოდ 20-25 წლის ასაკში ასრულებს ფორმირებას და თინეიჯერებში მისი განუვითარებლობა იმპულსურობის მთავარი მიზეზია¹⁹⁴. ნეირომეცნიერებს სპეციალური ეკრანის გამოყენებით, რომელზეც უეცარი იმპულსების კონტროლის უნარი იზომება, უკვე შეუძლიათ პაციენტები ნების სიძლიერეში და იმპულსების მართვაში ავარჯიშონ, რაც საბოლოო ჯამში ტვინში ამ ფრონტალური უბნის ნეირონულ არქიტექტურას აძლიერებს¹⁹⁵.

შეიძლება ითქვას, რომ პაციენტების თერაპია (ნაცვლად სანქციებისა) სისხლის სამართლის პოლიტიკის მომავლის მთავარ ალტერნატივად ისახება¹⁹⁶. ციხეების „დაცარიელების“ ტრენდი უკვე წლებია, რაც აქტუალურია სკანდინავიის ქვეყნებში¹⁹⁷.

თუმცა, არსებობს განსხვავებული მოსაზრებაც, რომ „ხედმეტი თერაპია“ პატიმრების ღირსების შემლახველი იქნება და ამ მიმართულებით ღრმად შეტოპვა არასწორია, ვინაიდან და-

¹⁸⁸ Daly S., Free Will Is No Bargain: How Misunderstanding Human Behavior Negatively Influences Our Criminal Justice System, Nevada Law Journal, Vol. 15, Issue 2, 2015, <https://scholars.law.unlv.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1602&context=nlj> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

¹⁸⁹ იქვე.

¹⁹⁰ იქვე.

¹⁹¹ Eagleman D., The Brain on Trial, 2011. <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2011/07/the-brain-on-trial/308520/> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

¹⁹² იქვე.

¹⁹³ იქვე.

¹⁹⁴ იქვე.

¹⁹⁵ იქვე.

¹⁹⁶ Pereboom D., Shaw E., Caruso G., Free Will Skepticism in Law and Society, Free Will Skepticism in Law and Society: Challenging Retributive Justice, 2019, p. 18.

¹⁹⁷ James E., Why Sweden is Closing its Prisons?, 2013. <https://www.theguardian.com/society/2013/dec/01/why-sweden-closing-prisons> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022); BBC, How Norway turns criminals into good neighbours, 2019. <https://www.bbc.com/news/stories-48885846> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

შანაული თავისი არსით გარკვეულწილად მაინც დასჯას და პირის პასუხისმგებლობის გრძნობას მოიპოვებს¹⁹⁸. ამ მოსაზრების თანახმად, სხვა შემთხვევაში, სამართლის სუბიექტის ნაცვლად მივიღებთ ადამიანს, როგორც სამართლის ობიექტს, რომელიც „გადამუშავებულ“ უნდა იქნეს სახელმწიფოს ხელში არსებული სამეცნიერო ინსტრუმენტებით¹⁹⁹.

ბუნებრივია, დისტოპიური მექანიკური ფორთოხლის²⁰⁰ ანდა 1984-ის²⁰¹ ინსპირირებით შექმნილი გადამუშავებითი ტექნიკები პროგრესულად მოაზროვნე იურისტის ან მოქალაქის იდეალურ მომავლის ხედვას არ წარმოადგენს. ამიტომ, ჰუმანური თერაპია ღირსეულ მიზნად უნდა იქნეს მიჩნეული. ხოლო, პოტენციური საფრთხეების ნაწილში იურიდიულმა სფერომ აქტიურად უნდა იმუშაოს, რომ ტოტალიტარული სახელმწიფოსთვის დამახასიათებელი დისტოპიური სცენარები რეალობად არ იქცეს.

შეჯამების სახით, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ნების თავისუფლების გაქრობა დანაშაულების (ფართოდ, სახელმწიფო აკრძალვების) ასპექტზე გავლენას ნაკლებად მოახდენს. თუმცა, სასჯელის ელემენტი ნების თავისუფლების არარსებობის პირობებში ან ფუნდამენტურ ცვლილებებს განიცდის ანდა სასჯელი (სანქცია), როგორც კონცეფტი, შესაძლებელია, საერთოდ ჩანაცვლდეს ერთგვარი „თერაპიით“. სოციუმის მიზანი, საბოლოოდ, დამნაშავის რესოციალიზაცია, ასევე, დანაშაულის პრევენციის უფრო ჰუმანური და მეცნიერული მიდგომების გამოყენება უნდა იყოს. თეთრი ბაირაღების აღმართვა ციხეების თავზე ნოდარ დუმბაძის რომანის სულისკვეთების დარად, ნამდვილად არის მომავალი,

რომლისთვისაც სამართლის სფეროს წარმომადგენლებმა აქტიურად უნდა იმუშაონ.

XIII. თვითბოჭვა ნების თავისუფლების არარსებობის პირობებში

თვითბოჭვა ანუ გარიგებების დადება სამართლის ერთ-ერთი წყაროა, ვინაიდან ის სამართლის სუბიექტებისთვის შესაბამის უფლება-მოვალეობებს წარმოშობს. ამასთან, დღევანდელი მოცემულობით, სამართლის სუბიექტების თვითბოჭვის უნარი ნების თავისუფლებას ეფუძნება²⁰².

ნების თავისუფლების არსებობის დაშვებიდან გამომდინარე ჩამოყალიბდა კერძო ავტონომიის ფუნდამენტური პრინციპი. კერძო ავტონომია არის მხარეთა უნარი და შესაძლებლობა დაარეგულირონ ურთიერთობა ერთმანეთს შორის²⁰³, რაც, თავის მხრივ, იმასაც ნიშნავს, რომ პირები პასუხს აგებენ თავიანთი ქმედებებისთვის²⁰⁴.

ნების თავისუფლების არარსებობის პირობებში, ისმის შეკითხვა, იარსებებს თუ არა გარიგებები იმ ფორმით, რა ფორმითაც ისინი ადამიანის ტვინში ნეირომეცნიერებათა ინტერვენციამდე არსებობდნენ. ამ მიმართულებით, ორმხრივი ნების გამოვლენის ანუ ხელშეკრულების ინსტიტუტის სიკვდილის შესახებ ლიტერატურაში ბევრი ინერებოდა²⁰⁵, თუმცა, პრაქტიკაში აქამდე მსგავსი აპოკალიპტური სცენარით მოვლენები არ განვითარებულა²⁰⁶. შესაბამისად, საკითხი დეტალურ ანალიზს მოითხოვს რამდენიმე კუთხიდან.

¹⁹⁸ *Pereboom D., Shaw E., Caruso G., Free Will Skepticism in Law and Society, Free Will Skepticism in Law and Society: Challenging Retributive Justice*, 2019, p. 18.

¹⁹⁹ იქვე.

²⁰⁰ ენტონი ბერჯესი, მექანიკური ფორთოხალი, 1962.

²⁰¹ ჯორჯ ორუელი, 1984, 1949.

²⁰² *Drygala at al., Private Autonomy in Germany and Poland and in the Common European Sales Law*, 2012, pp. 2-3.

²⁰³ ჭანტურია ლ., სამოქალაქო სამართლის ზოგადი ნაწილი, სახელმძღვანელო, 2011, გვ. 90.

²⁰⁴ იქვე, გვ. 92.

²⁰⁵ მაგალითად 1974 წელს გრანტ გილმურმა გამოაქვეყნა მონოგრაფია სახელით „ხელშეკრულების სიკვდილი“ (*Death of the Contract*), რომელიც ასეულობით სხვადასხვა ნაშრომში იქნა ციტირებული. მოცემულ

საკითხზე იხ. Murray J. E, *Contract Theories and the Rise of Neoformalism*, *Fordham Law Review*, Volume 71, issue 3, 2002, p. 877.

²⁰⁶ საქმეში *Apollo Group, Inc. v. Avnet, Inc.*, 58 F.3d 477, 478 (9th Cir. 1995) აშშ-ს ფედერალურმა სააპელაციო სასამართლომ მოსწრებულად შენიშნა, რომ: „ზოგიერთები ღმერთის მსგავსად ხელშეკრულების სიკვდილს შესახებ გვეუბნებიან. თუმცა, კომპიუტერულ ერაშიც კი, როგორც ვხედავთ ხელშეკრულება ცოცხალია და ის მე-9 საოლქო სააპელაციო სასამართლოშიც ამოვიდა“ (ინგლ. „*We are told that Contract, like God, is dead. In this computer age case, we learn that Contract, at least, is very much alive and well in the Ninth Circuit*“).

1. გარიგება როგორც ღირებულების შექმნის საშუალება

გარიგებებს და განსაკუთრებით ხელშეკრულებებს სოციალური ღირებულების შექმნის უნარი აქვთ²⁰⁷. სწორედ ამიტომ, სოციუმი და მის მიერ დადგენილი სამართალი გარიგებებს სავალდებულო ძალას ანიჭებს²⁰⁸.

ერთგვარად კანონზომიერია პირქუში ჰობსიანური მოსაზრება, რომ თუ გარიგების დარღვევას, სიტყვის გატეხვას ჩვევად ვაქცევდით, საზოგადოებაში გაჩნდებოდა ქაოსი და უნდობლობა, ამიტომ სახელმწიფომ უნდა უზრუნველყოს იმის დაცვა, რაზეც მხარეები შეთანხმდნენ²⁰⁹. შედეგად, ბუნებრივად იბადება სამართლის ერთ-ერთ ფუნდამენტური პრინციპი *pacta sunt servanda*²¹⁰, რომელიც სწორედ ჰობსიანურ-უტილიტარული მიდგომების კომბინაციით სოციუმში კონკრეტული ინდივიდებისათვის ღირებულების შექმნის და შემდეგ ამ ღირებულების შენარჩუნების საოპერაციო პრინციპს წარმოადგენს. ამის გამო, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ნების თავისუფლების არარსებობის პირობებშიც, თვითბოჭვის (გარიგების), როგორც სოციალური ინსტრუმენტის, სარგებლიანობა და ხეირიანობა არ დაიკარგება.

თუმცა, გარიგებების ამ ხეირიანობის ფუნქციის რეალიზაცია და სოციუმში ღირებულების ფორმირება გარიგების არსებობით ავტომატურად არ ხდება²¹¹. გარიგების დასადებად ნების ფორმირება და შემდეგ ამ გარიგების სასარგებლოდ ნების გამოვლენა არის „გარანტია“ იმისა, რომ გარიგებიდან შექმნილი ღირებულება შეესაბამება სამართლის იმ სუბიექტის ინტერესებსა და კეთილდღეობას, რომელიც ნებას გამოვლენას ახდენს²¹².

ნება, მეტ-ნაკლებად ეკვივალენტური სიკეთეების გაცვლის გარდა, ასევე, მოიაზრებს მხარეთა შესაძლებლობას კონკრეტული სახისა და შინაარსის გარიგებაში შევიდნენ²¹³. პოლიტი-

კურ-სამართლებრივ სისტემებში, სადაც სამართლის სუბიექტებს არ შეეძლოთ ნება გამოვლენათ ხელშეკრულების თავისუფლების პრინციპის ფარგლებში, ღირებულების გენერაცია პრობლემატური ანდა საერთოდ მახინჯი, შეფარულ ფორმებს იღებდა. საბჭოთა კავშირი აღნიშნულის კარგი ილუსტრაციაა, „ატსტუპნიკების“ თუ „ცეხავიკების“ ინსტიტუტების სახით. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ იმ საკითხის განხილვა თუ რა ეკონომიკური მოდელით (კაპიტალისტური, შერეული თუ სხვ.) უნდა მოხდეს სოციალური ღირებულების ყველაზე ოპტიმალურად მაქსიმიზაცია, დეტალურად არ იქნება განხილული, რადგან ეს სტატიის მიზნებს სცდება.

საბოლოო ჯამში, ნების თავისუფლების არარსებობის მიუხედავად, თვითბოჭვის ინსტიტუტი აქტუალობას და გამოყენებადობას არ დაკარგავს. თუმცა, თავის მხრივ ეს ინსტიტუტი ნების ფორმირებისა და ნების გამოვლენის ეფექტურ შესაძლებლობაზე არის დამოკიდებული. როგორც ქვემოთ დავინახავთ, სწორედ ეს საკითხები მოექცევიან მომდევნო ათწლეულებში იურიდიული კაზუსტიკის ცენტრში.

2. დახურული თავის ქალა

ადამიანის კოგნიტური პროცესები მიმდინარეობს თავის ქალით შემოფარგლულ, იზოლირებულ ტვინში, რომელიც სხვა სუბიექტებისთვის კაცობრიობის ისტორიის უდიდესი პერიოდის განმავლობაში სრულიად მიუწვდომელი გახლდათ. მიუხედავად სხეულის ენის მეშვეობით მნიშვნელოვანი ინფორმაციის გადმოცემისა, ადამიანები ყოველთვის ვსარგებლობდით განზრახვების, ჩვენი აზრების ანონიმურობის პრივილეგიით²¹⁴. თავის მხრივ, ეს ანონიმურობის ფენომენი საინტერესო დინამიკას აყალიბებს თვითბოჭვის პროცესთან დაკავშირებულ საკითხებთან მიმართებით.

²⁰⁷ Alces P.A, Sapolsky R.M., Nohwere, William & Mary Law Review, Vol. 63, Issue 4, 2022, p. 1086.

²⁰⁸ ჭანტურია ლ., სამოქალაქო სამართლის ზოგადი ნაწილი, სახელმძღვანელო, 2011, გვ. 91.

²⁰⁹ იქვე, გვ. 92.

²¹⁰ ქართ. „ხელშეკრულება უნდა შესრულდეს“.

²¹¹ Alces P.A, Sapolsky R.M., Nohwere, William & Mary Law Review, Vol. 63, Issue 4, 2022, p. 1087.

²¹² Alces P.A., The Moral Conflict of Law and Neuroscience, 2018, p. 215.

²¹³ ხელშეკრულების სახისა და შინაარსის თავისუფლება.

²¹⁴ მოცემულ საკითხზე იხილეთ Harari Y.N., Homo Deus, 2015.

თვითბოჭვისთვის როგორც სოციალისტის რელევანტური და ფასეული მექანიზმისთვის, ორი ცენტრალური ფაქტორი არის მნიშვნელოვანი: ა) სუბიექტის ნების ფორმირების პროცესი და მასზე გარეშე ძალების ზემოქმედება; ბ) შინაგანი ნების აცდენა გამოხატულ ანუ სხვა სუბიექტებთან მისულ ნებასთან. ორივე საკითხი თანამედროვე ნეირომეცნიერების მიღწევათა გათვალისწინებით ყურადღებას საჭიროებს და განხილვას დავიწყებთ ნებისა და მისი გამოვლენის აცდენით, რომელზეც იურისპრუდენციაში საუკუნეებია აქტიური დისკუსია მიმდინარეობს.

3. ნებასა და ნების გამოვლენას შორის აცდენა

ნების გარეგანი გამოვლენის გარეშე გარიგება არ იდება და თვითბოჭვა არ ხდება²¹⁵. თუმცა, გარიგებებით თვითბოჭვის ინსტიტუტის ერთ-ერთ მთავარ გამოწვევად ნების და მისი გამოვლენის აცდენის პრობლემატიკაშია.

უნდა მოხდეს თუ არა პირის თვითბოჭვა იმისა და მიუხედავად, რომ გარეგნულად (მაგ. ქალაქში) გამოვლენილი ნება სრულად აცდენილია ამ პირის შინაგან ნებას? მოცემულ შემთხვევაში ორი ღირებული სიკეთე არის ერთმანეთთან კონკურენციაში: 1. ნების გამომვლენი პირის ინტერესი - შებოჭილი იყოს მხოლოდ იმ ნებით, რომელიც მას რეალურად გააჩნია და არა სხვა ნებით; 2. ნების მიმღების ინტერესი მისთვის მისულ ნებას დაეყრდნოს და ასეთი ნების მიმართ ნდობა გააჩნდეს.

კერძო სამართლის ერთ-ერთმა უმნიშვნელოვანესმა თეორეტიკოსმა, სავინიმ, განავითარა ნების თეორია, რომელიც უპირატესობას ანიჭებს ნების ჭეშმარიტებასა და ნამდვილობას²¹⁶. ამის საპირისპიროდ, ვინდშიდმა წამოაყენა პოზიცია, რომლის თანახმადაც როდესაც ინდივი-

დი ამბობს, რომ მას სურს გარიგება, ივარაუდება, რომ მას ეს ჭეშმარიტად სურს²¹⁷.

სამართლიანია შეხედულება, რომ როგორც ნების თეორია, ისე გამოვლენის თეორია ექსტრემალური პოზიციებია და მათ შორის ბალანსის პოვნა ოპტიმალურ გამოსავლად უნდა იქნეს მიჩნეული²¹⁸. თვითბოჭვის არსს ენინააღმდეგება ნების გამომვლენს ყოველთვის დაეკისროს იმის შესრულება, რაც არ სურდა²¹⁹. ეს სამოქალაქო ბრუნვის მონაწილეებს დააშინებდა და უკიდურესად შეანელებდა ტრანზაქციებს. მეორე მხრივ, საჭიროა იმ კონტრაქტების ინტერესების დაცვა, რომელიც ეყრდნობა ნების გამოვლენას²²⁰ და მის საფუძველზე მთელ რიგ ქმედებებს ახორციელებს. ორი კონფლიქტური მხარის ინტერესის დაბალანსების საშუალებას წარმოადგენს შერეული მიდგომის გამოყენება - ნების გამოვლენა (გაცხადება) უნდა განიმარტოს იმ გაგებით, რომელიც ექნებოდა გონიერ ადამიანს ანალოგიურ გარემოებებში მოქმედებისას²²¹. ასევე, მხარეთა ინტერესების ოპტიმალურად ბალანსირების მიზნით კანონმდებლობაში იქმნება გარიგების შეცდომით დადებისას, თუ სხვა შემთხვევებში, ბათილობის წინაპირობები, შეცდომების ვადები და სხვ.

ცხადია, საშუალო გონიერი ადამიანის კატეგორიის და სხვა „გარეგნული“ სამართლებრივი ინსტრუმენტების გამოგონება სამართალში გვინევდა იმის გამო, რომ ადამიანისთვის თავის ქალის ახდა და ტვინში „ჩახედვა“ სავინისა და ვინდშიდის ეპოქაში ტექნიკურად შეუძლებელი გახლდათ. თუმცა, ნეირომეცნიერება ამ მიმართულებით გამუდმებით სიახლეებს გვთავაზობს.

2010-იან წლებში კომპანია BrainCo-ს მიერ შექმნილ იქნა თავზე ჩამოსაცმელი მსუბუქი, 100 გრამამდე სიმძიმის ბრასლეტი²²², რომელიც 2019 წლამდე ჩინეთში გამოიყენებოდა სკოლის მოსწავლეებში ფოკუსის ინტენსივობის კონტ-

²¹⁵ ზოიდე ბ., საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, წიგნი პირველი, 2002 წელი, გვ. 166.

²¹⁶ კერესელიძე დ., კერძო სამართლის უზოგადესი სისტემური ცნებები, 2009, გვ. 237-238

²¹⁷ იქვე, გვ. 238.

²¹⁸ ქოჩაშვილი ქ., ნება და ნების გამოვლენა (მეტასამართლებრივი და ცივილისტური გააზრება), სამართლის ჟურნალი #2, 2016, გვ. 25.

²¹⁹ იქვე, გვ. 25.

²²⁰ იქვე, გვ. 25.

²²¹ იქვე, გვ. 26.

²²² კომპანიის ოფიციალური ვებ-გვერდი: <https://brainco.tech/technology/> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

როლისათვის²²³. მასწავლებლებს ბრასლეტიდან მიღებული სიგნალის მეშვეობით შეეძლოთ ეკონტროლებინათ თუ რომელი ბავშვი იყო ფოკუსირებული დავალებაზე და რომელ ბავშვებს ჰქონდათ გაფანტული გონება²²⁴.

2012 წელს კიოტოს ლაბორატორიის ნეირომეცნიერებმა შეძლეს ტვინის სკანირების შედეგად სიზმრის აღდგენა სურათების სახით²²⁵, ხოლო 2020 წელს მასაჩუსეტსის ტექნოლოგიურ ინსტიტუტში შექმნეს მოწყობილობა დასახელებით დერმიო (Dermio), რომელიც გარკვეულ შემთხვევებში სიზმრების შეცვლის შესაძლებლობას იძლევა²²⁶.

მოცემული ტექნოლოგიები ჯერ კიდევ განვითარების ნაადრევ სტადიაშია, თუმცა, სტარტაპ Neuralink-ის ტვინი-კომპიუტერის ინტერფეისების (Brain Machine Interfaces)²²⁷, ნანო-ტექნოლოგიების და სხვა რევოლუციური ტექნოლოგიების განვითარებასთან ერთად ადამიანის ტვინში ინტერვენციის შესაძლებლობა მხოლოდ გაიზრდება. არ არის გამორიცხული, მივიღოთ მოცემულობა, როდესაც თერმო-სკრინინგის მსგავსად, ადამიანის აზრების წაკითხვა კომპლექსური აპარატებით შესაძლებელი იქნება ექსტერნალურად ან საერთოდ დისტანციურად.

შესაძლოა, არცთუ შორეულ მომავალში, ნებისა და ნების გამოვლენის საკითხების პრობლემატიკა სხვადასხვა საინტერესო კუთხითაც დადგეს: 1. ექნებათ თუ არა მსხვილ კორპორაციებს საკუთარი კლიენტების რეალური ნების დადგენის ვალდებულება გარიგების დადების წინ? (როგორც მაგალითად ბანკებს მნიშვნელოვანი პირობების ცალკე ფურცელზე გამოყოფა ევალებათ), 2. რამდენად დასაშვებია იქნება ადამიანების შინაგანი ნების დადგენა მისი ინფორ-

მირების გარეშე, მაგალითად სასამართლო განჩინებით? და სხვ.

ამ და სხვა შეკითხვების ეპოქაში, სავინისეული ნების თეორია შესაძლებელია გაბატონებულ მიდგომადაც მოგვევლინოს ადამიანის აზრების „წაკითხვის“ გაიოლების კვალდაკვალ.

4. ნების ფორმირების პრობლემატიკა

ნეირომეცნიერთა მხრიდან ლაბორატორიებში ჩატარებული დაკვირვებების გათვალისწინებით, სულ უფრო და უფრო აქტუალური ხდება (ა.) თუ რა შეიძლება ჩაითვალოს სამართლებრივად ვარგის ნების ფორმირებად და (ბ.) როდის არის ნების ფორმირება ნებაყოფლობით²²⁸.

იურისპრუდენციაში ყველა ნება „თანასწორი“ არ არის. თვითბოჭვის მიზნებისთვის, ზოგიერთ შემთხვევაში, პირის მიერ ნების გამოვლენა საერთოდ არ ითვლება ნამდვილად და მის ნაცვლად ნება სხვამ უნდა გამოავლინოს (მაგ. საქართველოში 7 წლამდე ბავშვის მიერ გამოვლენილ ნებას იურიდიული ძალა არ აქვს²²⁹), ზოგიერთ შემთხვევაში ნების გამოვლენას სჭირდება კანონიერი წარმომადგენლის დამატებითი თანხმობა (მაგ. საქართველოში 7-დან 18 წლამდე არასრულწლოვნის ნების გამოვლენისას აუცილებელია კანონიერი წარმომადგენლის თანხმობა²³⁰ გარდა სპეციფიკური გამონაკლისებისა²³¹), ზოგიერთ შემთხვევაში კი აუცილებელია სასამართლოს მიერ დანიშნული პირის თანხმობა (მხარდაჭერის მიმღების თანხმობის გარეშე შესაბამისი გარიგებები ბათილია²³²) და სხვ.

კანონმდებლები მართალია სამართლებრივი ჩარჩოს განსაზღვრისას ნების თავისუფლების არასწორი პრეზუმფციიდან ამოდიოდნენ, თუმცა, ობიექტური ნეირომეცნიერული ხედვის გა-

²²³ იხ. <https://globalshakers.com/primary-school-in-china-suspends-use-of-brainco-brainwave-tracking-headband/> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

²²⁴ იქვე.

²²⁵ Costandi M., Scientists read dreams, Nature, 2012. <https://www.nature.com/articles/nature.2012.11625> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

²²⁶ Horowitz A.H., Cunningham T.J., Maes P., Stickgold R., Dormio: A targeted dream incubation device, Consciousness and Cognition, Vol. 83, 2020. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1053810020300416?via%3Dihub> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

²²⁷ <https://neuralink.com/> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

²²⁸ Markovits D., Atiq E., Philosophy of Contract Law, The Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2021. <https://plato.stanford.edu/archives/win2021/entries/contract-law/> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

²²⁹ საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 12.6 მუხლი.

²³⁰ საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 63.1 მუხლი.

²³¹ მაგალითად, საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 65-ე მუხლით გათვალისწინებული ემანსიპაციის შემთხვევები და სხვ.

²³² საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 58¹.1 მუხლი.

თვალისწინებითაც, სრულიად აშკარაა, რომ დიამეტრულად სხვადასხვა კოგნიტური განვითარების ეტაპზე არსებული პირებისთვის თვითობოჭვის განსხვავებული შესაძლებლობის მინიჭება ესადაგება იმ უტილიტარულ არგუმენტებს (ღირებულების გაზრდა), რომლებზეც ზემოთ გვექონდა საუბარი. მაგალითად არასრულწლოვნებს პრეფრონტალური კორტექსის ჩამოყალიბების პრობლემატიკა უდგათ, რაც თვითობოჭვაზე ლიმიტებს აწესებს. ნების გამოვლენას იურიდიული ძალა არ აქვს არც ცნობიერების დაკარგვის ან დროებითი ფსიქიკური აშლილობის დროს²³³. ანუ, თუნდაც ნების თავისუფლება სამართლებრივი ჩარხიდან მოვხსნათ, კანონმდებელი ყოველთვის ამოდის გარკვეული რაციონალური ნების წყაროს აუცილებლობიდან, რომელსაც თვითობოჭვის უნარის არსებობა მიენერება.

პრობლემა სწორედ რაციონალურ ნების წყაროდ ყოფნის ფარგლებსა და შესაძლებლობაშია²³⁴. რაციონალური ნების წყაროს პრობლემატიკა უკვე ათწლეულებია თვითობოჭვის საკითხთან მიმართებით მწვავედ დგას ლიტერატურაში²³⁵. ამ სურათში ნეირომეცნიერების შემოსვლის შემდეგ კი, თუკი რაიმე ფაქტი ცალსახა გახდა, ეს გახლავთ ის, რომ ადამიანები ძალიან ხშირად არ იქცევიან რაციონალურად²³⁶. ბიოლოგიურ რეალობასთან რადიკალურად კონფლიქტური სამართლებრივი სისტემა კი მომავალში მხოლოდ პრობლემების წყარო შეიძლება გახდეს²³⁷.

ამგვარ ბიოლოგიურ რეალობასთან „დაახლოების“ მცდელობას წარმოადგენს მომხმარებელთან დადებული ხელშეკრულებების რეგულირება არაერთ სახელმწიფოში²³⁸. სახელმწიფო ამ რეგულაციებით ფაქტობრივად აღიარებს, რომ ადამიანები არ კითხულობენ რამდენიმე გვერდიან წვრილშრიფტიან, იურიდიული ენით დაწერილ ხელშეკრულებებს, რის გამოც გარიგებიდან ხეირის მიღების „გარანტიის“ როლს ასრულებს არა ნების გამოვლენა, არამედ კანონის იმპერატიული ჩანაწერი.

თამამად უნდა ითქვას, რომ რაციონალური გადაწყვეტილებების მიღების პრობლემატიკის გამო, მომავალ ათწლეულებში, მომხმარებლების დაცვის ინტერესიდან გამომდინარე, საკანონმდებლო ბაზის გაფართოება ფაქტობრივად გარდაუვალია. მოცემულის ძირითადი მიზეზი ალგორითმებსა და ხელოვნურ ინტელექტზე დაფუძნებული, მრავალმილიარდიანი კაპიტალიზაციის მქონე კორპორაციების, სულ უფრო და უფრო დახვეწილი დარწმუნების ტექნოლოგიებია (Persuasive Technologies)²³⁹.

კრიტიკულ წრეებში დიდი ხანია მომნიშვნელოვანია, რომ დიდი ტექნოლოგიური კორპორაციებისთვის მომხმარებლები (users) არა კლიენტები, არამედ პროდუქტია²⁴⁰. ამ მოსაზრებით, მომხმარებლებს სარეკლამო მიზნებისათვის კომერციულად ღირებული პერსონალური ინფორმაციის წყაროდ ყოფნის ფუნქცია აქვთ²⁴¹. დარწმუნების ტექნოლოგიების²⁴² ამოცანა კი ის არის, რომ მომხმარებლები ამ კორპორაციების პლატფორმებზე დიდხანს დარჩნენ, მათგან ღი-

²³³ საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 58.2 მუხლი.

²³⁴ Cueto-Rua J.C., The Future of the Civil Law, Louisiana Law Review, Volume 37, Number 3, Special issue, 1976-1977, p. 677.

²³⁵ იქვე, p. 677-678.

²³⁶ Alces P.A., The Moral Conflict of Law and Neuroscience, 2018, p. 199

²³⁷ იქვე, 201.

²³⁸ Alces P.A., Sapolsky R.M., Nohwere, William & Mary Law Review, Vol. 63, Issue 4, 2022, p. 1089.

²³⁹ Likhter P.L., Neuromarketing and free will in civil law, RUDN Journal of Law, Vol. 24, N. 3, 2020. <https://journals.rudn.ru/law/article/view/24566> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

²⁴⁰ აშშ-ში, სილიკონის ველზე, რამდენიმე წელია მუშაობს გუგლის ყოფილი თანამშრომლის, ტრისტან ჰარისის სიტყვები „შენ პროდუქტი ხარ“ (You are the Product). მოცემულ საკითხზე იხ. დოკუმენტური ფილმი

„სოციალური დილემა“ (The Social Dilemma, Netflix, 2020).

²⁴¹ Confessore N., Cambridge Analytica and Facebook: The Scandal and the Fallout So Far, 2018, <https://www.nytimes.com/2018/04/04/us/politics/cambridge-analytica-scandal-fallout.html> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

²⁴² ასეთი დარწმუნების ტექნიკებია მაგალითად: 1. notification-ების და განსაკუთრებით ნივთიერი ფერის notification-ების გაგზავნა მომხმარებელთან; 2. უწყვეტად სტროლვადი ეკრანი რომელიც ლატარიის იმიტაციას ქმნის და სხვ. აღნიშნულ საკითხზე დეტალურად იხ. Center for Human Technology, Persuasive Technology: How does technology use design to influence my behavior?, 2021, <https://www.humanetech.com/youth/persuasive-technology> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

რებული პერსონალური ინფორმაციის შეგროვების მიზნით²⁴³. არსებობს მომხმარებლების შესახებ შეგროვებული უზარმაზარი ინფორმაციული ბაზების არაეთიკურად გამოყენების შემთხვევებიც. მაგალითად, 2018 წელს საკონსულტაციო კომპანია Cambridge Analytica-ს, ათობით მილიონი ფეისბუქის მომხმარებლის მონაცემების გამოყენების და მანიპულირების შემდეგ, ბრალი დასდეს აშშ-ს 2016 წლის საპრეზიდენტო არჩევნებსა და ბრექსიტის (Brexit) რეფერენდუმში ჩარევაში²⁴⁴.

ყველაფერი ბოლოს იმ საკითხამდე მიდის, რომ ადამიანის შესახებ დიდი ინფორმაციული ბაზის ქონა, ასევე, თავის ტვინის ნეირონული სტრუქტურების, პატერნებისა და ფუნქციების სიღრმისეულად გაგება, შეიძლება ადამიანის ნების მანიპულირებისთვის იქნეს გამოყენებული²⁴⁵. პროფესორი იუვალ ჰარარი ხელოვნურ ინტელექტზე დაფუძნებული იმგვარი სიძლიერის კომპიუტერული ალგორითმების შექმნასაც კი ვარაუდობს, რომლებსაც ადამიანები რჩევას დაეკითხებიან ქორწინებაზე, განათლების მიღებაზე, პროფესიული კარიერის დაგეგმვაზე და სხვ.²⁴⁶

ლაპლასის დემონის მსგავსად, აზრობრივი ექსპერიმენტის სახით, შეგვიძლია წარმოვიდგინოთ ერთგვარი სამართლის დემონი, რომელიც თავის ტვინის პროცესების უზადლო ცოდნით იმგვარი სიძლიერის დარწმუნებით ახდენს ადამიანების ნების ფორმირებაზე გავლენას, რომ შეიძლება თვითბოჭვის ინსტიტუტს საერთოდ საფრთხე შეექმნას. თუკი ხელოვნურ ინტელექტს ადამიანთან „ერთი ერთზე“ ყოფნისას შეეძლება მის 60% შემთხვევაში ნებისმიერი პროდუქტის შეძენაში დარწმუნება, როგორი იქნება თვითბოჭვის ინსტიტუტის მომავალი? რა მოხდება მაშინ თუკი ამ ხელოვნური ინტელექტის ეფექტურობის მაჩვენებელი საერთოდ 99%-ს

გადასცდება. მსგავსი ჰიპოთეტური დემონი დარწმუნების ხელოვნების სფეროში მომუშავე პირების წმინდა გრაალს წარმოადგენს და მისი შექმნის კომერციული ღირებულება განუზომელია. ის პრაქტიკულად კაცობრიობის ისტორიაში ყველა დროის ყველაზე ღირებული პროდუქტი იქნება.

თუკი პროფესორ ჰარარის ვარაუდი გამართლდება და ადამიანის ტვინი მართლაც მხოლოდ დეტერმინისტული კომპლექსური ბიოლოგიური ალგორითმების ერთობლიობაა²⁴⁷, მსგავსი ჰიპოთეტური ტექნოლოგიური დემონის „გამოძახება“ მხოლოდ ნეირომეცნიერების, უზარმაზარი კომპიუტერული სიმძლავრეების და ხელოვნური ინტელექტის ჭკვიანური სინთეზის შესაძლებლობაზე იქნება დამოკიდებული. ალბათ იშვიათია მსგავსი ირონია, როდესაც ზუსტმა მეცნიერებებმა, რომლებიც რელიგიურ დოგმებს გამოექცნენ, შესაძლებელია უფრო ძლიერი დემონიც კი შექმნან, ვიდრე ბიბლიურ დაბადებაში ადამის და ევას საცდურად მოვლენილი გველი იყო.

მოცემული ჰიპოთეტური მაგალითების განხილვის მიზანი მარტივია - გარკვეულ ეტაპზე ერთი კონტრაჰენტის მხრიდან მეორე სუბიექტის მიმართ ღია თუ შეფარული დარწმუნების საშუალებები შეიძლება იმდენად ძლიერი და ეფექტური აღმოჩნდეს, რომ მხარეთა ბალანსი გამოუსწორებლად დაირღვეს. კანონმდებლებს მსოფლიოს მასშტაბით მოუწევთ გასაგები ზღვარი გაავლონ დარწმუნების დასაშვებ და დაუშვებელ მეთოდებს შორის.

სამართალმა მეცნიერებთან მჭიდრო თანამშრომლობით უნდა უზრუნველყოს, რომ ბიოლოგიური და კომპიუტერული მეცნიერებები რინგის მოპირდაპირე კუთხეში არ აღმოჩნდნენ. დიდი ტექნოლოგიური კომპანიების ალგორითმების რეგულირების მიმართულებით,

²⁴³ Center for Human Technology, Persuasive Technology: How does technology use design to influence my behavior?, 2021, <https://www.humanetech.com/youth/persuasive-technology> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

²⁴⁴ Confessore N., Cambridge Analytica and Facebook: The Scandal and the Fallout So Far, 2018, <https://www.nytimes.com/2018/04/04/us/politics/cambridge-analytica-scandal-fallout.html> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

²⁴⁵ Alces P.A., The Moral Conflict of Law and Neuroscience, 2018, p. 199

²⁴⁶ Guevara C.F., Yuval Noah Harari, the globalist historian who anticipates the dictatorship of the machines, 2022. <https://diariodevallarta.com/en/noah-yuval-harari-el-personaje-de-diseno-que-anticipa-la-dictadura-de-las-maquinas-yuval-noah-harari/> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

²⁴⁷ იხ. Harari Y.N, Homo Deus, 2015.

საინტერესო მიდგომის გამოყენებას გვთავაზობს დღესდღეობით კომპიუტერულ მეცნიერებათა ერთ-ერთი ყველაზე გამორჩეული წარმომადგენელი სტივენ ვოლფრამი, რომელიც დარწმუნების ტექნოლოგიების საფრთხეზე იქნა 2019 წელს გამოკითხული აშშ-ს სენატში²⁴⁸.

ვოლფრამის მოხსენების თანახმად, თანამედროვე კომპლექსურ ალგორითმებთან დაკავშირებული ეგზისტენციური საფრთხე მოდის იმ რეალობიდან, რომ კომპუტაციური ანუ გამოთვლითი პროცესი შეუმცირებადია (computational irreducibility)²⁴⁹. მარტივად რომ ვთქვათ, მიუხედავად იმისა, რომ კონკრეტული ალგორითმი იწერება სპეციალისტის მიერ, უშუალოდ ამ ალგორითმის ამუშავების და „მუშაობაში ბოლომდე გაყვანის გარეშე“ 100%-იანი სიზუსტით შეუძლებელია ალგორითმის მიერ მისაღები შედეგის პროგნოზირება²⁵⁰. ანუ ალგორითმის სიზუსტის 100% პროგნოზირება შეუძლებელია ხდება თუკი ეს კომპუტაციის პროცესი შემცირდება (აქედან მოდის შეუმცირებადობა). მარტივი მაგალითი რომ მოვიყვანოთ, ორი სამნიშნა რიცხვის (მაგ. 347 და 239) ერთმანეთზე გადამრავლებას აქვს კონკრეტული წესი (ალგორითმი), რომლის ბოლომდე გაყვანის გარეშე შეუძლებელია შედეგის მიღება. სანამ ადამიანი ამ ორ რიცხვს ერთმანეთზე მართლაც არ გადამრავლებს და კომპუტაციას არ შეასრულებს, იგი ვერ იქნება შედეგში დარწმუნებული²⁵¹.

ამ რეალობის გამო, ვოლფრამის აზრით, ალგორითმების გამჭვირვალობის სტანდარტის მოთხოვნა დიდად ეფექტური ვერ იქნება სოციალურების, რადგან, პარალელური კომპუტაციის ჩატარების გარეშე, შეუძლებელი იქნება იმის გააზრება თუ რა შედეგზე გადიან და როგორ ეს ალგორითმები²⁵². ამის საპირისპიროდ, მისი განმარტებით, აუცილებელია კომპუტაციური კონტრაქტების

გაფორმება ხელოვნური ინტელექტის ალგორითმთან, რომელიც ძირითად ღირებულებებს, შეზღუდვებს და თამაშის წესებს დაადგენს²⁵³. ვოლფრამი ფაქტობრივად კომპიუტერული კონსტიტუციების დაწერას გვთავაზობს, რომლებიც გამუდმებით გაფართოვდება და დაიხვეწება.

ვოლფრამის მეორე იდეა ის არის, რომ ხელოვნური ინტელექტის მონაცემების მოპოვების მიმართულება (პლატფორმის ბიზნესი) გაყოფილი იყოს ადამიანებისთვის კონტენტის ჩვენების (გამომცემლობითი ბიზნესი) მიმართულებებისგან²⁵⁴. პლატფორმისა და გამომცემლის ბიზნესი არსებითად კონფლიქტშია ერთმანეთთან²⁵⁵, ამიტომ, გამომცემლის ბიზნესს სხვა სერვის-პროვაიდერები უნდა ახორციელებდნენ²⁵⁶. პარალელი რომ მოვიყვანოთ, ეს ბანკებისათვის არაპროფილურ სექტორში მონაწილეობის მსგავსია. ის თუ რამდენად გაიზიარებს ასეთ მიდგომას აშშ-ს ხელისუფლება ან დანარჩენი მსოფლიო, მომავალ წლებში გახდება ცნობილი.

საკითხი რომ შევაჯამოთ, თვითბოჭვა და მისგან გენერირებული გარიგებები ნების თავისუფლების არარსებობის პირობებში არ დაკარგავს აქტუალობას. თუმცა, ტრადიციულ სამართლებრივ საკითხებთან ერთად (ნება და მის გამოვლენის აცდენა), სამართალმა პასუხი უნდა გასცეს კომპიუტერული ტექნოლოგიებიდან მომდინარე ახალ გამოწვევებსაც, რომლებიც ნების ფორმირების საკითხებს საფრთხის ქვეშ აყენებენ.

XIV. ზიანის ანაზღაურება ნების თავისუფლების არარსებობის პირობებში

ზიანის ანაზღაურების კონცეფცია არისტოტელიანურ გათანაბრებით სამართლიანობის

²⁴⁸ Wolfram S., Testifying at the Senate about A.I.-Selected Content on the Internet, Writings, 2019, <https://writings.stephenwolfram.com/2019/06/testifying-at-the-senate-about-a-i-selected-content-on-the-internet/> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

²⁴⁹ იქვე.

²⁵⁰ იქვე.

²⁵¹ იქვე.

²⁵² იქვე.

²⁵³ იქვე.

²⁵⁴ იქვე.

²⁵⁵ იქვე.

²⁵⁶ იქვე.

პრინციპზე²⁵⁷ არის დაფუძნებული²⁵⁸. კერძოდ, ზიანის ანაზღაურების კონტექსტში, გათანაბრებითი სამართლიანობის დროს, არსებობს საწყისი მდგომარეობა, რომელიც დარღვეულია და ის აღდგენილ უნდა იქნეს ზიანის ანაზღაურების მექანიზმის გამოყენებით²⁵⁹.

ანტიკური ფილოსოფიის მოცემული გათანაბრებითი სამართლიანობის იდეა პირდაპირ არის ინკორპორირებული ზიანის ანაზღაურების სამართალში. ზიანის მიმყენებელმა უნდა აღადგინოს დაზარალებული იმ მდგომარეობაში, რომელშიც იგი იქნებოდა ზიანის მიყენების ფაქტი რომ არ მომხდარიყო²⁶⁰.

ნების თავისუფლების გაქრობის პირობებში, იმის გათვალისწინებით, რომ ზიანის ანაზღაურების პრინციპს რამდენიმე ათასწლოვანი ტრადიცია აქვს, რამდენიმე შეკითხვას უნდა გაეცეს პასუხი: 1. შესაძლებელია თუ არა პირების პასუხისმგებლობა ზიანისთვის, რომელიც მათ თავისუფალ ნებაში არ შედის; 2. თუ პასუხისმგებლობა მაინც დასაშვებია, სად უნდა გადიოდეს პასუხისმგებლობის საზღვრები ნების თავისუფლების არარსებობის პირობებში; 3. ვინ არის პასუხისმგებელი სუბიექტი, იმ პირობებში, როდესაც არ არსებობს სუბიექტის თავისუფალი ნება.

1. ზიანის ანაზღაურება როგორც სოციალური კონტრაქტის ნაწილი

კვლავაც არისტოტელეს ეკუთვნის ფრაზა: „ადამიანი სოციალური ცხოველია“²⁶¹. სოციუმი თავის წევრებს თანაცხოვრების წესებს უდგენს. ხოლო, ბოლო რამდენიმე ათასწლოვანია ეს წესები გამუდმებით იცვლება, ვითარდება და იხვეწება.

²⁵⁷ არისტოტელეს მიხედვით, არსებობს განაწილებითი (distributive) და გათანაბრებითი (corrective) სამართლიანობა. განაწილებითი სამართლიანობის დროს გარკვეული „სიკეთე“ ნაწილდება პირებს შორის გარკვეული კრიტერიუმის საფუძველზე (მაგ. გენერალი იღებს X რაოდენობას, ჯარისკაცი Y რაოდენობას, ასევე, განაწილებითი სამართლიანობის სახეა თუკი ყველა ადამიანმა უნდა მიიღოს გარკვეული Z მინიმალური რაოდენობა). ამის საპირისპიროდ, გათანაბრებითი სამართლიანობის დროს პირმა თავისი კუთვნილი უნდა მიიღოს (მაგ. მიიღოს ხელშეკრულებით კუთვნილი გასამრჯელო და სხვ.). მოცემულ საკითხზე ვრცლად იხ. Weinrib E.J., *Corrective Justice in a Nutshell*, Vol. 52, 2002.

ზიანის ანაზღაურების საკითხი სოციალური თანაარსებობის ანუ სოციალური კონტრაქტის ერთ-ერთ ქვაკუთხედად შეგვიძლია განვიხილოთ²⁶². გარიგებების აღუსრულებლობის ან დანაშაულის ვერ აღკვეთის პირობებში, სოციალური ქაოსისა და საშიშროების საფრთხეებზე ზევით უკვე ვიმსჯელებთ. ანალოგიურად, იმის მიუხედავად ნების თავისუფლება იარსებებს თუ არა, ზიანის ანაზღაურების მექანიზმის გარეშე ისეთივე სოციალური ქაოსი დაისადგურებს, როგორც *pacta sunt servanda*-ს იგნორირების ან დამნაშავეების მიმართ ღონისძიებების გაუტარებლობის პირობებში.

ნების თავისუფლების არარსებობის პირობებშიც კი, სამოქალაქო ბრუნვის მონაწილეები ზიანის ანაზღაურების ოფციას „გაჰყვებოდნენ“, როდესაც სხვა პირების დაზიანება მათ მდგომარეობას გაამწოვებდა. ძნელი წარმოსადგენი არ არის რამდენი ხანი დასჭირდებოდა ამის შემდეგ სოციუმის კოლაფსს, რომელიც ზიანის ანაზღაურების გარკვეულ სამართლებრივ ჩარჩოს არ შეიცავს.

ამიტომ, ფაქტობრივად გადაჭრით შეიძლება იმის თქმა, რომ ზიანის ანაზღაურების ინსტიტუტს ნების თავისუფლების არარსებობა ვერ მოსპობს.

2. ზიანის ანაზღაურების ფარგლები

უტილიტარული არგუმენტი, რომელიც ზემოთ უკვე არაერთხელ ვახსენეთ, რელევანტურია ზიანის ანაზღაურების იმპერატივის ნაწილშიც. თუკი ზიანის ანაზღაურების ნორმების კონკრეტული ფარგლები სოციუმს საბოლოო ჯამში სარგებელს არ აძლევს, ასეთი ფარგლები

²⁵⁸ Weinrib E.J., *Corrective Justice in a Nutshell*, The University of Toronto Law Journal, Vol. 52, 2002, p. 349; Alces P.A., *The Moral Conflict of Law and Neuroscience*, 2018, p. 138.

²⁵⁹ Weinrib E.J., *Corrective Justice in a Nutshell*, The University of Toronto Law Journal, Vol. 52, 2002, p. 349.

²⁶⁰ საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 408.1 მუხლი.

²⁶¹ არისტოტელე, პოლიტიკა, წიგნი 1.

²⁶² Gregory K.C., *A Social Contract Conception of the Tort Law of Accidents, Philosophy and the Law of Torts*, 2001. <https://ssrn.com/abstract=3441490> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

ლოგიკურია დაექვემდებაროს კორექტირებას²⁶³.

ამ ფარგლების განსაზღვრის ერთ-ერთი სიბრტყე შეიძლება იყოს ზიანის მიმყენებლის მენტალური მდგომარეობა. ზიანის მიმყენებლის პერსპექტივიდან არსებობს ორი შესაძლო მენტალური მდგომარეობა 1. განზრახვა და 2. არა-განზრახვა. იმ შემთხვევებში, როდესაც პირი განზრახ არ აყენებს ზიანს, მას სოციუმისგან პასუხი მაინც მოეთხოვება თუ იგი გაუფრთხილებლად ანუ საშუალო ადამიანისთვის აუცილებელი ქცევის წესების დარღვევით მოქმედებდა (მაგ. აგურის გადაგდება ფანჯრიდან ქუჩაში და შედეგად გამვლელის ჯანმრთელობის დაზიანება).

ზიანის ანაზღაურებასთან დაკავშირებული „თამაშის წესები“ აქაც არ სრულდება და ზოგიერთ შემთხვევაში სოციუმს არ აინტერესებს სოციალური ზრუნვის სტანდარტი დაცული იყო თუ არა. ასეთ დროს, ზიანისთვის პასუხისგება ხდება გამკაცრებულად. მაგალითისთვის, საქართველოში ავტომობილი მომეტებული რისკის წყაროდ მიიჩნევა და მისი მეშვეობით დამდგარი ზიანი უნდა ანაზღაურდეს სოციალური ზრუნვის სტანდარტის მიუხედავად²⁶⁴, ხოლო საავიაციო ტრანსპორტიდან გამომდინარე ზიანი უნდა ანაზღაურდეს თუნდაც დაუძლეველი ძალის (მაგ. ქარიშხლის) არსებობისას²⁶⁵. ერთ-ერთი გავრცელებული მოსაზრებით, ზიანის ანაზღაურების დროს სამართლიანობა მოითხოვს პირებმა, რომლებიც კონკრეტულ რისკიან აქტივობას ეწევიან (მაგ. საავიაციო ტრანსპორტის ოპერირება), ამ აქტივობის უპირატესობებთან და ბენეფიტებთან ერთად უარყოფითი შედეგებიც თავის თავზე აიღონ²⁶⁶.

პასუხისგების სხვადასხვა სტანდარტებიდან, თუ რა სოციალური ღირებულება აქვს განზრახვი ზიანის მიყენების პრევენციას, შედარებით ცალსახა საკითხია. განზრახვი ზიანის შედეგების

კორექტირების გარეშე უკვე არაერთხელ ნახსენები სოციალური ქაოსის შექმნის რისკი არსებობს, იმისდა მიუხედავად რომ თავად „განზრახვა“ პირის ნების თავისუფლებიდან არ მომდინარეობს. ცხადია, ნეირომეცნიერთა მხრიდან ტვინზე დაკვირვებების გათვალისწინებით ეტაპობრივად უნდა დაზუსტდეს ტვინის კონკრეტულად რომელი მდგომარეობები შეიძლება იქნეს მოცული ტერმინ „განზრახვაში“. ამ საზღვრების ზუსტად დადგენა, მომდევნო ათწლეულების საინტერესო სამეცნიერო და სამართლებრივი განვითარების საკითხი იქნება, თუმცა, თავისთავად ის საკითხი, რომ განზრახვი ზიანის ანაზღაურება ანაზღაურებულ უნდა იქნეს ფაქტობრივად უდავოა.

სიტუაცია უფრო კომპლექსურია სოციუმის მიერ საშუალო ადამიანის გულისხმიერების სტანდარტის (ანუ გაუფრთხილებლობის აკრძალვის) და გამკაცრებული პასუხისმგებლობის შემოღებისას. ნებისმიერ სოციუმს რომელსაც წარმატების პრეტენზია აქვს, რისკების ეფექტური მართვა უნდა შეეძლოს. ამიტომ, რისკის აღება და მართვა სოციუმის პროგრესის აუცილებელი კომპონენტია²⁶⁷. ზედმეტად შემზღუდველი საკანონმდებლო ჩარჩო, რომელიც „არ დაინდობს“ რისკის გამწევ პირებს (რომლებიც გარკვეული აქტივობის სწრაფად და ეფექტურად განხორციელებას გეგმავენ), მოცემულ პროგრესს აყოვნებს. მეორე მხრივ, თუკი ამ აქტივობას ადამიანების დაღუპვა, ჯანმრთელობის ან ქონების დაზიანება შეუძლია გამოიწვიოს, სოციუმს ლეგიტიმური ინტერესი აქვს აღკვეთოს მსგავსი ქცევები, თუნდაც, ეს სოციუმის პროგრესს გარკვეული გაგებით აფერხებდეს.

ბევრისათვის ადამიანის სიცოცხლისა და ჯანმრთელობის შეყვანა რისკებისა და უტილიტარული „ხეირის“ კალკულაციაში სრულიად მიუღებელია. კრიტიკის საფუძველი ხშირად ის არის, რომ მსგავსი მიდგომა ცნობილ კანტიანუ-

²⁶³ იქვე.

²⁶⁴ საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 999.1 და 999.3 მუხლები.

²⁶⁵ საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 999.3 მუხლი.

²⁶⁶ Gregory K.C., A Social Contract Conception of the Tort Law of Accidents, Philosophy and the Law of Torts, 2001. <https://ssrn.com/abstract=3441490> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

²⁶⁷ Price A.M., Peterson L.P., Scientific progress, risk, and development: Explaining attitudes toward science cross-nationally, 2015.

https://www.researchgate.net/publication/284206943_Scientific_progress_risk_and_development_Explaining_attitudes_toward_science_cross-nationally (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

რი პრინციპს - რომ ადამიანი არის მიზანი და არა საშუალება - არღვევს²⁶⁸. თუმცა, რეალობა სხვაგვარია და ამგვარი კალკულაცია სოციუმის მხრიდან შეფარულად მაინც გაკეთდება თუნდაც ეს ხმამაღლა არ მოხდეს. აღნიშნული კარგად წარმოაჩინა კოვიდ-19-ის პანდემიამ, როდესაც ვირუსმა საზოგადოება ბევრი ეთიკური არჩევანის წინაშე დააყენა (მაგ. იზოლაციის წესების აუცილებლობა, რესტორნებისა და კაფეების მუშაობის შეზღუდვა და სხვ.). ერთადერთი, რაც სოციუმმა და მისმა წევრებმა შეიძლება აირჩიონ არის ის თუ რა ადგილი ექნება კონკრეტულ სიკეთეს სხვა სიკეთეთა შორის იერარქიაში და ერთი კონკრეტული სიკეთე რა წინაპირობების არსებობის შემთხვევაში გაიწირება სხვა სიკეთის ან სიკეთეთა სასარგებლოდ.

ზიანის ანაზღაურების სამართალი პასუხისმგებლის ზღვარს სხვადასხვა კონტექსტში განსხვავებულად ადგენს²⁶⁹. მაგალითად, ქართული კანონმდებლობით, დროებით უგონო ან სულიერი მოშლილობის მდგომარეობაში მყოფი პირი პასუხს არ აგებს, გარდა იმ შემთხვევისა, როდესაც ასეთ მდგომარეობაში მან საკუთარი ბრალით ჩაიყენა თავი²⁷⁰. სოციალური კონტრაქტი ფაქტობრივად რაციონალურ გონებაზე დარჩენილ პირებს აძლევს სტიმულს აიცილონ ზიანი - სხვა შემთხვევაში, მათზე რჩება ზიანის დადგომის „ტვირთი“. ამის საპირისპიროდ, ისევ ქართული კანონმდებლობით, შენობა-ნაგებობიდან მომდინარე ზიანის დროს, სოციუმს არ აინტერესებს გონიერი საშუალო პირის სტანდარტიც კი და პირს პასუხისმგებლობას აკისრებს გამოჩენილი ყურადღების ხარისხის მიუხედავად²⁷¹. ხოლო თუკი ნაგებობა გადამცემი ხაზია, მისი მფლობელი პასუხს აგებს საერთოდ დაუძლევე-

ლი ძალის დროს დამდგარ ზიანზე²⁷² (მაგ. ქარიშხლის მიერ გადამცემი ხაზის ნაქცევისას).

პასუხისმგებლობის ზღვრის გავლებისას სხვადასხვა კონტექსტის გათვალისწინება ბუნებრივია. თუმცა, ამ დიფერენცირების კრიტერიუმებზე სოციუმში ყოველთვის მწვავე დებატი იარსებებს. მაგალითად ასეთი დებატის საგანი იყო, როდესაც კოვიდ-19 პანდემიის პირობებში, აშშ-ში ვაქცინის მწარმოებელ კომპანიებს, გადაუდებელი გამოყენების ავტორიზაციის (Emergency Use Authorization) პერიოდში, „იმუნიტეტი“ მიანიჭეს ვაქცინებით მიყენებულ ზიანთან დაკავშირებით²⁷³. ანუ სახელმწიფომ ვაქცინაცია უფრო მნიშვნელოვნად ჩათვალა, ვიდრე ადამიანთა გარკვეული ნაწილის სიცოცხლისათვის საფრთხის შექმნა. სამეცნიერო აღმოჩენების, სოციალური რისკების და ამ რისკების აღქმადობის გათვალისწინებით, კანონმდებელი ზიანის მიმყენებლის პასუხისმგებლის ზღვარს სხვადასხვა ნიშნულზე მომავალშიც გააწვლავს.

სოციუმის მიერ პასუხისმგებლობის ზღვრის სწორად გავლება ზიანის ანაზღაურების კონტექსტში განსაკუთრებით მნიშვნელოვანს იძენს იმის გამოც, რომ ზიანი ნაზღაურდება სრულად, მიუხედავად პასუხისმგებლობის ხარისხისა. თუკი დამნაშავეს აქვს შემამსუბუქებელი ან დამამძიმებელი გარემოებები, ეს საბოლოოდ სახელმწიფოს მხრიდან პროპორციულ რეაქციას განაპირობებს, ზიანის მიმყენებელი კი მსგავსი „ფუფუნებით“ არ სარგებლობს. გამარჯვებულს ყველაფერი მიაქვს (winner takes all) მიდგომა ზიანის ანაზღაურების ერთ-ერთი მთავარი მახასიათებელია²⁷⁴. შესაძლებელია სოციუმმა ისიც კი გადანყვიტოს, რომ ზღვარის გავლების სირ-

²⁶⁸ Hill T.E., *Humanity as an End in Itself*, Ethics, Vol. 91, 1980. <http://www.jstor.org/stable/2380373> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

²⁶⁹ მაგალითად, უკვე ნახსენებ საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 999-ე მუხლში გათვალისწინებული დიფერენცირებული მიდგომა.

²⁷⁰ საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 996 მუხლი.

²⁷¹ საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 1000.1 და 1001.3 მუხლები.

²⁷² საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 1001.3 მუხლი.

²⁷³ მოცემულ საკითხზე იხ. COVID-19: Understanding Liability Immunity Under the PREP Act.

<https://www.marsh.com/us/services/casualty/insights/covid-19-liability-immunity-under-prep-act.html> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

²⁷⁴ მაგალითად, აშშ-ს დელიქტური სამართლის ერთ-ერთ ნაშრომს პრეცედენტულ საქმეში *Palsgraf v. Long Island Railroad Co.*, 248 N.Y. 339, 162 N.E. 99 (1928) მოქალაქეს სხეული დაუზიანდა რკინიგზის სადგურზე ბოძის დაცემის შედეგად. თავის მხრივ, ბოძის ნაქცევა ყუთში ჩადებულმა ფეიერვერკის აფეთქებამ გამოიწვია, რომელიც მგზავრს დაუზარდა. ფეიერვერკის დავარდნის მიზეზი კი რკინიგზის თანამშრომლების არასწორი ქცევა იყო, რომლებმაც სცადეს უკვე დაძრულ მატარებელში გამოკიდებული

თულე გარკვეულ შემთხვევებში იმდენად დიდია, რომ უმჯობესია, „ბრალეულობის“ ხარისხის გათვალისწინებით, სრული ანაზღაურების პრინციპის კორექტირებაც კი განხორციელდეს.

3. ზიანის ანაზღაურებაზე პასუხისმგებელი სუბიექტი

ნების თავისუფლების არარსებობის პირობებში, საინტერესო ხდება ის საკითხიც თუ კონკრეტულად რომელმა სუბიექტებმა უნდა აგონ პასუხი ზიანისათვის საკუთარი ქონებით²⁷⁵. ჩნდება შემდეგი შეკითხვა - ვინ აგებს პასუხს, რომ სუბიექტი არ იქნა სათანადოდ მომზადებული ამ სოციალური კონტრაქტისთვის, მას ვერ გამოუმუშავეს განზრახ ზიანის მიყენების თავიდან არიდების წესი ანდა რისკების სწორად ბალანსირებისა და საშუალო ადამიანის გულისხმიერებით მოქცევის წესი.

გამკაცრებული პასუხისმგებლობის სტანდარტისას, გასაგებია, რომ გარკვეული აქტივობით (მაგ. თვითმფრინავების ბიზნესით) დაკავება უკვე წარმოადგენს პასუხისმგებლობის საფუძველს, შესაბამისად ამ საკითხზე კანონში ანაზღაურების შესახებ ჩანაწერი უკვე არის სოციალური წევრის პასუხისმგებლობის წინაპირობა და ამგვარი ზიანის მიმყენებელი „ბედს უნდა შეეგუოს“. თუმცა, პასუხისმგებლობის სუბიექტთა წრე განსაკუთრებით განზრახი და გაუფრთხილებელი ზიანის მიყენების დროს არის რელევანტური.

სამართლის სუბიექტები სოციალურ ცხოვრებაში ინტეგრირებული უნდა იყვნენ²⁷⁶, ხოლო მათ ინტეგრაციაზე და სოციალურ წესების სწავლებაზე პასუხისმგებლობა არაერთ სუბიექტს - მშობლებს, სახელმწიფოს, სკოლას და სხვებს ეკისრებათ. ამ მხრივ, ქართულ ზიანის ანაზღა-

ურების სამართალში, გვხვდება რეგულაცია, რომელიც 10 წლამდე ბავშვის მშობლებს ანდა მის მეთვალყურეობაზე ვალდებულ პირს აკისრებს ბავშვის მიერ მიყენებული ზიანის ანაზღაურების ვალდებულებას²⁷⁷. ასევე გვხვდება რეგულაცია, რომელიც ზიანის ანაზღაურების ვალდებულებას დამატებით აკისრებს იმ პირებსაც, ვინც ზიანის მიმყენებელი დაიყოლია ან მისი ხელშეწყობი იყო, ასევე ისიც, ვინც შეგნებულად ისარგებლა სხვისთვის მიყენებული ზიანით²⁷⁸.

ეს რეგულაციები პასუხს არ სცემენ შეკითხვას, როგორი უნდა იყოს სოციალური თამაშის წესები, როდესაც პირი განზრახი ან გაუფრთხილებელი ფორმით ზიანის მიმყენებელ სუბიექტად უნებურად ჩამოაყალიბა მშობლების უყურადღებობამ ანდა მაგალითად ცუდმა სასკოლო გარემომ? მსგავსი შეკითხვები იურისპრუდენციაში მე-20 საუკუნის დასაწყისშიც უკვე აღარ წარმოადგენდა მხოლოდ კაზუისტიკურ საგარეო საკითხს. 1924 წელს, აშშ-ს ერთ-ერთ საუკუნის პროცესად მიჩნეულ სისხლის სამართლის საქმეში, ნათან ლეოპოლდი და რიჩარდ ლოები საყოველთაოდ ცნობილმა ადვოკატმა, კლარენს დაროუმ, სიკვდილით დასჯას გადაარჩინა ბრალდებულების უზრუნველ, მდიდრულ და უპასუხისმგებლო ცხოვრების წესზე აპელირებით²⁷⁹.

ფაქტია, რომ არსებობს ერთგვარი გამოუვალ დილემა, როდესაც, ერთი მხრივ, პირს არ აქვს ნების თავისუფლება და, მეორე მხრივ, საზოგადოება მას სთხოვს სოციალური კონტრაქტის წესების დაცვას, თუმცა, ზიანზე პასუხისმგებლობას არ იღებს თუკი ამ წესებს ინდივიდს ვერ ასწავლის. საინტერესოა ის ფაქტი, რომ მოცემული დილემა განხილულია აკაკი წერეთლის „გამზრდელსა“²⁸⁰ და პროსპერ მერიმეს „მატეო

მგზავრის აყვანა, რა დროსაც ამ მგზავრს ფეიერვერკი დაუფარდა. დავა შეეხებოდა იმას თუ სად გადის რკინიგზის კომპანიის პასუხისმგებლობის ზღვარი. დავა პირველი ინსტანციით მოიგო მოსარჩელემ, თუმცა, Long Island Railroad Co.-მ სააპელაციო ინსტანციაში გაიმარჯვა და არანაირი პასუხისმგებლობა არ დაეკისრა.

²⁷⁵ *Alces P.A., The Moral Conflict of Law and Neuroscience*, 2018, p. 103.

²⁷⁶ *Restatement (third) of Torts: Liability for Physical and Emotional Harm*, §11 cmt.e, 2010.

²⁷⁷ საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 994.1 მუხლი.

²⁷⁸ საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 998.2 მუხლი.

²⁷⁹ საბოლოოდ ამ პირებს უსასტიკესი მკვლელობის ჩადენის გამო მოსალოდნელი სიკვდილით დასჯის ნაცვლად უვადო პატიმრობა მიესაჯათ. *Leopold And Loeb Trial: 1924*. <https://www.encyclopedia.com/law/law-magazines/leopold-and-loeb-trial-1924> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

²⁸⁰ აკაკი წერეთლის გამზრდელში, ჰაჯი-უსუბი საკუთარი გაზრდილი საფარ-ბეგის მიერ ჩადენილ საზარელ, ამორალურ ქმედებაზე თავად იღებს პასუხისმგებლობას და თავს იკლავს.

ფალკონეში²⁸¹. ამ ნაწარმოებებში ისინი ორ სრულიად სანაღმდეგო, ექსტრემალურ ვერსიებს წარმოგვიდგენენ პასუხისმგებელ პირთა წრის შესახებ.

კონკრეტულად რა უნდა გააკეთოს სოციუმმა: ზიანზე პასუხისმგებლობა თავადაც გაიზიაროს, პასუხისმგებლობა აღზრდაში მონაწილე ყველა სუბიექტს დააკისროს თუ ინდივიდის პირად პასუხისმგებლობას არ გასცდეს? ამ შეკითხვაზე პასუხის გაცემის პრობლემა, გარდა წმინდა ფილოსოფიურისა, ამ ეტაპზე, პრაქტიკული თვალსაზრისითაც დგას. ნეირომეცნიერებს ჯერჯერობით არ შეუძლიათ გაზომონ ადამიანის ტვინზე კონკრეტული პირების და მათგან მიღებული ინფორმაციის ანდა ცხოვრებისეული გაკვეთილების ზეგავლენა, განსაკუთრებით იმის გათვალისწინებით, რომ უცნობია ტვინის ფუნქციონირებაში ხდომილობითი (ალბათური) ეფექტების როლი. ცხადია, მესამე პირების პასუხისმგებლობაზე საუბარი რთულდება თუკი ზიანის მიმყენებელი პირის თავის ტვინში ზიანის მიყენების გადანეგეტილება ან გაუფრთხილებელი ქცევა ხდომილობითმა (ალბათურმა) კვანტურმა პროცესებმა წარმოშვა.

მომდევნო ათწლეულებში, ტვინში მიმდინარე პროცესების გაზომვის სირთულის პრაქტიკული კითხვების მოხსნასთან ერთად, სოციუმს ეს საკითხი სამართლის სამართლებრივი ღირებულებათა დონეზე ექნება გადასაწყვეტი. შესაძლებელია, მომდევნო ათწლეულებში მოვისმინოთ კიდევ სპეციალისტების არგუმენტი, რომ აღზრდაზე პასუხისმგებელ პირს ერთგვარ „დისციპლინას“, ჰაჯი-უსუბისეულ გულისხმიერებას და ყურადღებრიანობას მივაჩვევთ, თუკი ის ბავშვის არასწორი აღზრდის შედეგებზე სრულად ან ნაწილობრივ პასუხისმგებელი იქნება მისი სრულწლოვანების შემდეგაც კი. შესაძლებელია სოციუმი შეჯერდეს იმაზე, რომ აღზრდაზე პასუხისმგებელი პირის „ბრალეულობა“ არსებობდეს მხოლოდ ნაწილობრივად ანდა მხოლოდ განზრახვი ქმედების და არა გაუფრთხილებლობის დროს.

მსგავს კომპლექსურ საკითხებზე პასუხების ძიების დაწყება უახლოეს პერიოდში ნაკლებად სავარაუდოა, სანამ ნეირომეცნიერები იურისპრუდენციას კვლავ ტვინის შესახებ კონკრეტული აღმოჩენების წინაშე არ დააყენებენ. თავის მხრივ, მხოლოდ ნების თავისუფლების გაქრობა ზიანის ანაზღაურების ინსტიტუტს გაუქმების საფრთხის წინაშე ვერ დააყენებს. სოციუმმა ამ მიზეზით მხოლოდ თამაშის წესების გარკვეული ცვლილებები შეიძლება მოახდინოს.

XV. ნეირომეცნიერებათა სხვა საინტერესო გამოწვევები

ნეირომეცნიერების დარგები სამართლის ერთდროულად წარმოუდგენლად ძლიერი მოკავშირეები და მეტოქეები არიან. ერთი მხრივ, ნეირომეცნიერებები იურიტებს უფრო ზუსტი, ბიოლოგიურად ინფორმირებული რეგულაციების, სამართლებრივი თეორიების და პრაქტიკის განვითარებაში გვეხმარება. მეორე მხრივ, ნეირომეცნიერებამ ნებისმიერ მომენტში შეიძლება „თავდაყირა დააყენოს“ საუკუნეების განმავლობაში შექმნილი სამართლებრივი სტატუს-ქვო²⁸².

ამ მიმართულებით ორი საკითხის გამოყოფას მოვახდენთ: 1. ტვინის იმპლანტები, რომლებსაც, პოტენციურად, შეეძლება ზემოქმედება მოახდინონ ადამიანის მიერ გადანეგეტილებების მიღებაზე; 2. მოსამართლეების მიერ გადანეგეტილების მიღების პროცესზე საჭმელის მიღების გავლენის შესახებ საინტერესო კვლევა ისრაელში.

1. ტვინის იმპლანტები

ნეირომეცნიერები აქტიურად მუშაობენ ტვინის იმპლანტების დახვეწაზე, რომლებიც ტვინის სტიმულაციის მეშვეობით გამოიყენება პარ-

²⁸¹ პროსპერ მერიმეს მათეო ფალკონეში, კორსიკელი მათეო ფალკონე თავის 10 წლის შვილს ფორტუნატოს კლავს იმის გამო, რომ ბავშვი სახლში დამალულ დამნაშავეს ჯარისკაცებთან გასცემს.

²⁸² *Pereboom D., Shaw E., Caruso G., Free Will Skepticism in Law and Society, Free Will Skepticism in Law and Society: Challenging Retributive Justice*, 2019, p. 18.

კინსონის დაავადების, ეპილეფსიის და სხვა დაავადებების მკურნალობის დროს²⁸³.

თეორიულად, ტვინის იმპლანტების მეშვეობით შესაძლებელი იქნება ადამიანური იმპულსების კონტროლი და სხვადასხვა მავნე დამოკიდებულებების მკურნალობა²⁸⁴. იმის გამო, რომ, მაგალითად, ნარკოდამოკიდებულება მილიონობით ადამიანის ჯანმრთელობასა და სიცოცხლეს აზიანებს და იწვევს სამედიცინო ხარჯების მილიარდობით დოლარით ზრდას სახელმწიფო ბიუჯეტებისთვის, მსგავსი ტექნოლოგიების განვითარება დიდ სამეცნიერო პრიორიტეტს წარმოადგენს²⁸⁵.

თუმცა, დაავადებების მკურნალობის მიმართულებით წარმატების მიღწევის შემდეგ, სპეციალისტების მოსაზრებით, შესაძლებელია მსგავსი იმპლანტები დანაშაულისა თუ სხვა სოციალური პრობლემების (თვითმკვლელობა და სხვ.) წინააღმდეგ საბრძოლველად იქნა მიმართული²⁸⁶.

შეკითხვა, ტექნიკურად შეგვიძლია თუ არა დანაშაული პრაქტიკულად გავაქროთ, სავარაუდოდ მხოლოდ შემდგომი ათწლეულების და ასწლეულების სამეცნიერო აღმოჩენების და ტექნოლოგიური ინსტრუმენტების საკითხი იქნება. მთავარი შეკითხვა კი იქნება რამდენად დაუშვებს სოციალური დანაშაულის აღკვეთისათვის ადამიანების ტვინებში საყოველთაო „იმპლანტაციას“. მოცემული ცხარე დებატის გადაწყვეტისთვის შესაბამისი არგუმენტებით მომზადება ის მინიმუმია, რაც სამართლის სფეროს წარმომადგენლებმა თავის თავზე უნდა აიღონ.

2. შიმშილის გრძნობის გავლენა მოსამართლეთა გადაწყვეტილებაზე

2011 წელს ისრაელში ჩატარდა გახმაურებული კვლევა, რომელშიც მოსამართლეთა მიერ შეწყალების გადაწყვეტილებების მიღებაზე შიმშილის განცდისა და სადილის მიღების ზეგავ-

ლენა შეისწავლეს²⁸⁷. მოცემული კვლევის შედეგები, შეიძლება ითქვას, შოკისმომგვრელი იყო.

მოცემული კვლევის თანახმად, დილით არსებული შეწყალების 65%-იანი მაჩვენებელი სადილის წინა პერიოდში ფაქტობრივად ნულზე ჩამოდიოდა²⁸⁸. საინტერესოა ისიც, რომ სადილის შემდეგ შეწყალების მაჩვენებელი მცირე პერიოდით ისევ დაახლოებით 65%-ს უბრუნდება და შემდეგ კვლავ ვარდნას იწყებს²⁸⁹. კვლევა საინტერესოა იმ მიმართულებითაც, რომ მოსამართლეების მიერ დილით სესიის დაწყებისას პირველი შეწყალების საქმე და სადილის შესვენებიდან დაბრუნების მომენტში პირველი შეწყალების საქმე ყველაზე ხელსაყრელი აღმოჩნდა პატიმრისთვის, დაახლოებით 65%-70%-იანი წარმატების შანსით²⁹⁰.

მსგავსი კვლევები სამართლის სფეროში მნიშვნელოვან ყურადღებას საჭიროებენ. გადაწყვეტილების მიმღებ დაწესებულებებში ადამიანების რეალური კოგნიტური უნარების და შესაძლებლობების შესაბამისად უნდა დაგეგმონ დღიური მუშაობის პროცესი, რათა საფრთხე არ შეუქმნან იმ უფლებების რეალიზაციას, რისთვისაც ეს დაწესებულებები საერთოდ არსებობს. ეს შეიძლება შეეხოს: ა) კომისიას, რომელიც ერთმანეთის მიყოლებით არაერთი პირის ნებართვის საკითხს წყვეტს, ბ) მომკვლევ ორგანოს რომელიც დღის განმავლობაში ზედიზედ ათეულობით პირის დაჯარიმებას იხილავს, გ) მოსამართლეს, რომელიც ათეულობით პატარა საქმეს (მაგ. აღკვეთის ღონისძიების საკითხს) ერთმანეთზე გადაბმით წარმართავს თუ სხვ.

XVI. სად არის რევოლუცია?

სპეციალისტები მიიჩნევენ, რომ ნების თავისუფლების მიმართულებით მიუხედავად ნეირომეცნიერებებში სერიოზული გარღვევებისა, სამართალი სწრაფად არ შეიცვლება²⁹¹. აღნიშნულს რამდენიმე მიზეზი აქვს.

²⁸³ Alces P.A, Sapolsky R.M., Nohwere, William & Mary Law Review, Vol. 63, Issue 4, 2022, p. 1115.

²⁸⁴ იქვე, 1115.

²⁸⁵ იქვე, 1115.

²⁸⁶ იქვე, 1115-1116.

²⁸⁷ Danziger J.L., Avnaim-Pesso L., Extraneous factors in judicial decisions, 2011.

<https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/21482790/> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

²⁸⁸ იქვე.

²⁸⁹ იქვე.

²⁹⁰ იქვე.

²⁹¹ Alces P.A, Sapolsky R.M., Nohwere, William & Mary Law Review, Vol. 63, Issue 4, 2022, p.1113.

საზოგადოებაში, მათ შორის, იურიდიულ სფეროში, ნების თავისუფლებისა და მისგან მომდინარე მორალური პასუხისმგებლობის გაქარწყლებას საკმაო პერიოდი დასჭირდება²⁹².

მნიშვნელოვანი დაბრკოლება არის სტატუს-ქვოს სიმარტივე და, მეორე მხრივ, ცვლილებების კომპლექსურობა. ნების თავისუფლების ფიქცია საშუალებას აძლევს იურისტებს ადამიანთა ქცევის საფუძვლები არ იკვლიონ²⁹³, ასე ვთქვათ, პანდორას ყუთს თავი არ ახადონ. შესაბამისად, ნების თავისუფლების ფიქცია სამართლის იოლი ადმინისტრირების საშუალებას იძლევა²⁹⁴.

ასევე, იოლ ადმინისტრირებას პირდაპირ უკავშირდება მართლმსაჯულების პროცესის ხარჯიანობა. სახელმწიფოს მხრიდან მართლმსაჯულების სერვისის გაწევა სახელფასო თუ სხვა სახის დანახარჯებთან არის დაკავშირებული. კომპლექსური პროცესების ინტეგრირება, რაც ნების თავისუფლების გაქრობას გარდაუვლად ახლავს თან, ხარჯების გაზრდის აუცილებლობის პრობლემატიკასთან მიდის. ჯერ კიდევ 1970 წელს აშშ-ს ფედერალური სააპელაციო სამართლო პირდაპირ აღიარებდა, რომ ნარკო-დამოკიდებულების დანაშაულებთან დაკავშირებით უგუნური პოლიტიკა არსებობს იმის გამო, რომ სახელმწიფოს ამ პირების მკურნალობის ხარჯები არ აქვს²⁹⁵. მოქალაქის დაპატიმრება, გასამართლება და გარკვეული წლებით ციხეში იზოლირება შესაძლებელია არჩეულ იქნეს უბრალოდ იმის გამო, რომ ალტერნატივის სახით არსებული მკურნალობისა და თერაპიის მეთოდი (კარგად მოწყობილ დაწესებულებაში და სხვადასხვა ექსპერტის ჩართულობით) გაცილებით ძვირი დაჯდეს. მაღალი ხარისხის სერვისი ხარჯებთან არის დაკავშირებული და შესაბამისად, სამართლის სისტემის რეფორმის წარმატე-

ბა არანაკლებ არის დამოკიდებული სოციუმის კეთილდღეობასა და რესურსებზე, რომელშიც ეს რეფორმა ხორციელდება.

კიდევ ერთ გამოწვევად შეგვიძლია მივიჩნიოთ ეფექტური განათლების სისტემა²⁹⁶. 21-ე საუკუნეში შექმნილი სამეცნიერო რეალობა იურისტებისათვის მინიმალურ, საბაზისო ცოდნას მაინც მოითხოვს სხვადასხვა დარგებში, რომლებიც ადამიანის ქცევას თუ სხვა კომპლექსურ ფსიქოლოგიურ საკითხებს შეეხება. ნეირომეცნიერებათა მიღწევების მიტანა სტუდენტებამდე, პრაქტიკოსებამდე, მოსამართლეებამდე, ასევე აუცილებელი კომპონენტი გახლავთ საჭირო ცვლილებების დასაჩქარებლად და სწორი იმპლემენტაციისთვის.

XVII. შეჯამება

როგორც ნეირომეცნიერებათა დოქტორი სემ ჰარისი ამბიციურად პროგნოზირებს - ნების თავისუფლების გაქრობა ადამიანთა შორის სიძულვილს გააქრობს²⁹⁷. სამართლის ძირეულ კონცეფციებს კი აღნიშნულის შედეგად გაქრობა ნამდვილად არ ემუქრებათ. პირიქით, მაღალია ალბათობა, რომ ნების თავისუფლების გარეშე სამართალი, სწორი აქცენტების დასმით, კიდევ უფრო კარგად მოახერხებს სოციალური სიკეთეების მაქსიმიზაციას.

როგორც ნებისმიერი პარადიგმული ცვლილების შემთხვევაში, ნების თავისუფლების გაქრობიდან და ადამიანის ტვინის საიდუმლოებათა ამოხსნიდან გამომდინარე, თავისთავად ჩნდება გარკვეული რისკები²⁹⁸. ამ მხრივ, მთავარი გამოწვევა კანტიანური პრინციპის - ადამიანის როგორც მიზნად შენარჩუნების და არა საშუალებად ქცევის - საკითხია.

²⁹² იქვე, 1113.

²⁹³ Jones M., *Overcoming the Myth of Free Will in Criminal Law: The True Impact of the Genetic Revolution*, Duke Law Journal, Vol. 52, 2003. <http://www.jstor.org/stable/1373128> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

²⁹⁴ იქვე.

²⁹⁵ *United States v. Carter*, 436 F.2d 200, 210 (D.C. Cir. 1970) (Bazelon, C.J., concurring). ციტატა: „It is to me intolerable that persons ... should be further burdened by the moral stigma of guilt, not because they are

blameworthy, but merely because we cannot afford to treat them as if they are not“.

²⁹⁶ Cueto-Rua J.C., *The Future of the Civil Law*, Louisiana Law Review, Volume 37, Number 3, Special issue, 1976-1977, p. 678.

²⁹⁷ მოცემულ საკითხზე იხილეთ Harris S., *Free Will*, 2012.

²⁹⁸ Bird A., Thomas Kuhn's "the Structure of Scientific Revolutions", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, 2022. <https://plato.stanford.edu/archives/spr2022/entries/thomas-kuhn/> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

სამართლის ძირითადი კონცეფციები თავისი არსებობის გასამართლებად ახალ სამეცნიერო რეალობაში უტილიტარიანულ ფასეულობებს უნდა დაეყრდნოს: ა) დანაშაულის შემთხვევაში სოციალური საფრთხის განეიტრალებას; ბ) გარიგებების შემთხვევაში სოციალური წევრებისათვის ღირებულების გენერაციას; გ) ზიანის ანაზღაურების შემთხვევაში სოციალური კონტრაქტის დაცვის აუცილებლობას. უტილიტარიანული ხედვა ზემოთხსენებულ კანტიანურ პრინციპთან არასოდეს გახლდათ ჰარმონიულ ურთიერთობაში. მინიმუმი ამ ფაქტის ღიად დეკლარირებაა. ამის შემდეგ კი, აუცილებელია იმგვარი საკანონმდებლო ჩარჩოს ჩამოყალიბებაზე ზრუნვა, რომ ნეირომეცნიერებებში მიმდინარე რევოლუციურმა ცვლილებებმა ადამიანი სამართლის სუბიექტიდან სამართლის ობიექტად გადაქცევამდე არ მიიყვანოს.

ნეირომეცნიერებებიდან მომდინარე ცვლილებებთან დაკავშირებული რისკების გათვალისწინებით, აუცილებლად იარსებებს მოსაზრება საერთოდ ამ ცვლილებების მიზანშეწონილობასთან დაკავშირებით. თუმცა, სამართალი ვერ გაჩერდება იმ ადგილზე სადაც ამჟამად არის. ნების თავისუფლების გარეშე ადამიანების დასჯა დანაშაულისთვის, გარკვეული პერიოდის შემდეგ სავარაუდოდ ისეთივე ბარბაროსობად ჩაითვლება, როგორც შუა საუკუნეებში ჯადოქრების გასამართლება. ხელოვნური ინტელექტის სფეროში არსებული ტექნოლოგიური გადატრიალებები სათანადო რეგულაციების შემოღების გარეშე გარკვეულ ეტაპზე გარიგებების დადების უნარიანობას საფრთხის წინაშე დააყენებს. ხოლო სოციალური ზიანის ანაზღაურების თამაშის

წესებს ისე უდგენს სამართლის სუბიექტებს, რომ სანაცვლოდ არანაირი ანგარიშვალდებულება ამ სუბიექტების მიმართ თავად არ აქვს.

სამართლისთვის ზემოაღნიშნული მოცემულობა მნიშვნელოვანი გამოწვევაა. თუმცა, ეს თავისთავად შემაშფოთებელი არ არის და პირიქით პროგრესის რეალურ შესაძლებლობას იძლევა²⁹⁹. შედარებისათვის, მათემატიკის დარგში მე-20 საუკუნის დასაწყისში შექმნილი კრიზისი შეგვიძლია მოვიყვანოთ. იმ პერიოდის ერთ-ერთმა წამყვანმა მათემატიკოსმა დევიდ ჰილბერტმა მათემატიკის ფუნდამენტის შექმნისთვის პროგრამა შეიმუშავა³⁰⁰, რომლის მიზანიც იყო მათემატიკის, როგორც დარგის (1) სისრულის, (2) თანმიმდევრულობის და (3) გადანყვეტადობის³⁰¹ ჩვენება³⁰². 1931 წელს ჯერ მათემატიკის სისრულის ამბიცია დაემხო, როდესაც კურტ გოდელის არასისრულის პირველმა თეორემამ დაამტკიცა, რომ მათემატიკაში ყოველთვის იარსებებს განცხადებები, რომლების დამტკიცებაც შეუძლებელია³⁰³. შემდეგ, ისევ გოდელის არასისრულის მეორე თეორემამ დაამტკიცა, რომ მათემატიკას საკუთარი თანმიმდევრულობის ანუ შიდა წინააღმდეგობების არქონის ჩვენება არ შეუძლია³⁰⁴. ბოლოს კი, 1936 წელს ალან ტურინგმა მათემატიკის გადანყვეტადობასაც დაუსვა წერტილი³⁰⁵. საინტერესო ის გახლავთ, რომ იმავე ნაშრომში³⁰⁶ იგი ტურინგის მანქანის (თანამედროვე კომპიუტერების თეორიული მოდელი) კონცეფციამდე მივიდა, მალევე დაიწყო კომპიუტერების შექმნა და შემდეგ ამ უახლესი ტექნოლოგიით მოკავშირეებს მე-2 მსოფლიო ომის დროს ნაცისტური რეჟიმის კოდების გატეხვაშიც დაეხმარა³⁰⁷.

²⁹⁹ Bird A., Thomas Kuhn's "the Structure of Scientific Revolutions", The Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2022.

<https://plato.stanford.edu/archives/spr2022/entries/thomas-kuhn/> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

³⁰⁰ Kripke S.A., The Collapse of the Hilbert Program: A Variation on the Gödelian Theme, 2007, <https://arxiv.org/ftp/arxiv/papers/2102/2102.08346.pdf> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

³⁰¹ ინგლისურად, Completeness, Consistency and Decidability)

³⁰² იქვე.

³⁰³ Panu R., Gödel's Incompleteness Theorems", The Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2022. [https://plato.stanford.edu/cgi-](https://plato.stanford.edu/cgi-bin/encyclopedia/archinfo.cgi?entry=goedel-incompleteness)

[bin/encyclopedia/archinfo.cgi?entry=goedel-incompleteness](https://plato.stanford.edu/cgi-bin/encyclopedia/archinfo.cgi?entry=goedel-incompleteness) (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

³⁰⁴ იქვე.

³⁰⁵ ალან ტურინგის მიერ ნაჩვენებ იქნა, რომ არსებობს გარკვეული მათემატიკური პრობლემები, რომელთა გადანყვეტა ანუ მათ მიმართ კონკრეტული ალგორითმის გამოყენება შეუძლებელია. მოცემულ საკითხზე იხ. Erickson J., Undecidability, 2016.

³⁰⁶ Turing A.M., On Computable Numbers, with application to Entscheidungsproblem, 1936. https://www.cs.virginia.edu/~robins/Turing_Paper_1936.pdf (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

³⁰⁷ Watson I., How Alan Turing Invented the Computer Age, 2012. <https://blogs.scientificamerican.com/guest-blog/how-alan-turing-invented-the-computer-age/> (ბოლო ნახვის თარიღი: 31.07.2022).

ამ მაგალითის მსგავსად, ნეირომეცნიერებათა მიერ ბოლო ათწლეულებში შექმნილ გამოწვევებს სამართალი ღიად უნდა შეხვდეს, ადაპტირდეს და კაცობრიობის უკეთესი მომავლის შექმნაში საკუთარი როლი შეასრულოს. გამორჩეული რომაელი იურისტის ულპიანეს სიტყვები „იცხოვრე ღირსეულად, არ დააზარალო სხვები და მიაგე ყველას თავისი“³⁰⁸ სამართლის დარგის სპეციალისტებისთვის აქტუა-

ლობას 21-ე საუკუნეშიც, ნების თავისუფლებისგან დაცლილ, სამართლებრივ სივრცეშიც არ დაკარგავს. სამართლის სფეროს წარმომადგენლებმაც ღირსეულად უნდა გადავწყვიტოთ გამოწვევები, უგუნური საკანონმდებლო ბაზის ფორმირებით ან შენარჩუნებით არ დავაზარალოთ სამართლის სუბიექტები და სოციალის ყველა მონაწილეს თავისი საკადრისი მივაგოთ.

³⁰⁸ ლათ. *honeste vivere, alterum non laedere, suum cuique tribuere*.